СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФИЛАТЕЛИСТИ

НУМИЗМАТИКА

ГОДИНА ПЕТА КНИЖКА 3 СОФИЯ 1973

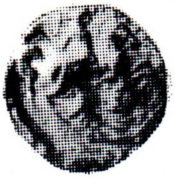

На лицевата корица:

Тетрадрахма на Патрай, опако, препечатана в монетарниците на Пелагия /вж. "Пелагия и Пеония", стр. 1/

СЪДЪРЖАНИЕ

Научен отдел

Н.с. И. Юрукова - Пелагия и Пеония 1
Василка Томова - Божества-покровители на земеделието върху монети от Тракия, сечени през римската епоха 7
Иван Иорданов - Редки византийски монети 11
Инж. В. Топоров - Сребърната следа на талера в световното монетосечене 15
Инж. М. Таков - Няколко думи за златните монети с надпис KOΣΩN 24

Трибуна на истината

"Нумизматика" - Отново за тракийските монети 27
Георги Янакиев - Неточно и непълно 29

Разни

Проф. Т. Герасимов - Съкровището златни монети от XVI, XIX в., намерено в Ловеч 31
Иван Върбанов - Испански сребърни монети, намирани у нас 33
Д. Н. Минчев - Монетите на Иван Асен II и венецианското влияние 36
Д-р Стр. Иванов - Системи за означаване състава на благородните метали 38

Организационен живот

Инициативите на секцията в Габрово... 41
Събрание в София 41

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

проф. Тодор Герасимов /главен редактор/
Иван Върбанов /зам.-главен редактор/
н.с. Йорданка Юрукова
Върбан Драганов
Никола Гайдаров
Начо Николов

Адрес на редакцията:
София 6, ул. "Димо Хаджидимов" 33
п.к. 662 и 798, тел. 88-00-09 и
89-07-32

Н.с. Йорданка Юрукова

ПЕЛАГИЯ И ПЕОНИЯ

Епохата на разцвета на класическото гръцко изкуство - IV в. пр.н.е., създала изключителни образци на изящество, намери отражение и в дребната пластика - гравирането на монетни печати. Прочутите тетрадрахми на Енос с изображението на Хермес, тези на Амфипол, Абдера, Акант и др. по начина на изработка, с тънкото чувство за пропорции илюстрират прекрасно развитието на класическото монетно изкуство.

Сами за себе си обаче тези редки антични монети не дават пълна представа за сложното развитие на монетното изкуство през IV в.пр. н.е.; за неговите специфични особености, тясно свързани с икономическото, политическо и духовно развитие на отделните държави и полиси.

В нашата "домашна" нумизматика IV в.пр.н.е. е отбелязан преди всичко не с художествено изработените монети на гръцките градове-колонии по западното черноморско крайбрежие и по Бяло и Егейско море, а с монетите, сечени от тракийските, пеонските и македонски владетели. Между тях особено интересни, макар и все още недостатъчно добре проучени, са монетите на пеонските владетели. Оригиналните изображения, представени върху тях; монетната система, по която са били сечени; и най-сетне значителните монетни съкровища, открити в последните години - свидетелство за едно интензивно монетосечене, поставят пред изследвачите редица важни въпроси.

Монетите на пеонските царе са тясно свързани и с монетите на Дамастион и Пелагия - два града, върху чието точно местоположение и досега се изказват най-противоречиви мнения. /1/

Подобно на пеонските владетели Ликей и Патрай, Дамастион и Пелагия секат само сребърни монети, което показва, че и едните и другите са разполагали със сребро, извличано от недалеко разположени до тях рудници. Най-вероятно е тези рудници да са били общи - обстоятелство, което ни кара да търсим в една и съща географска област и владенията на пеонските царе, и местонахождението на Демастион и Пелагия.

Между тези монети обаче съществуват и други връзки. На първо място - това е еднаквата монетна система, по която те са били сечени. Основна единица в тази система, наричана сега "трако-македонска" е статерът с тегло 9,82 г, който представлява 1/50 част от леката вавилонска мина с тегло 491 г. /2/

Последните проучвания показаха, че по тази система са сечени не само монетите на трако-македонските племена, но и тези на пеонските владетели, както и на някои от най-значителните гръцки колонии по южния тракийски бряг като Енос, Маронея и Абдера. /3/

Възприемането на една обща монетна система, съобразена с източните, от трако-македонските племена, от пеонците и от гръцките полиси по южния тракийски бряг, показва не само търговските отношения, установени между тях, но и общата ориентировка на търговията им към Изтока.

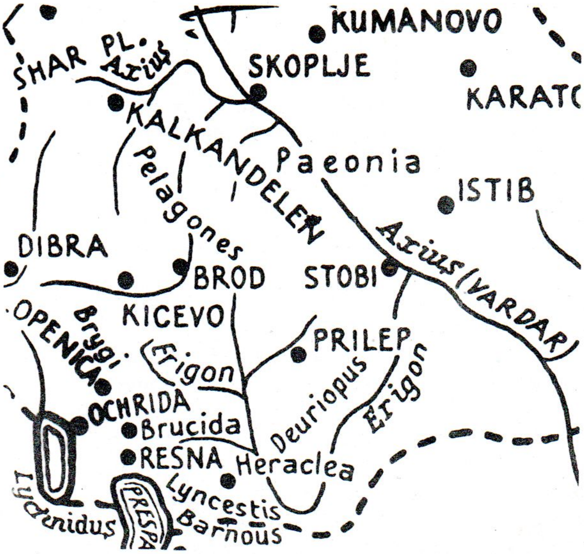

Обр.1

Тази ориентировка към голямата търговия с **Изтока** не е временно явление. В продължение на близо два века трако - македонската монетна система се е запазила като основна и доминираща в източната част на Балканския полуостров.

Близостта между монетите на пеонците и тези на Дамастион и Пелагия се изразява и във взаимствуването на монетни типове.

На първо място това е изображението на главата на Аполон с лавров венец, която със съвсем незначителни иконографски видоизменения, се среща и върху монетите на Ликей и Патрай и върху тези на Дамастион и Пелагия. Това изображение показва, че култът на Аполон е бил особено разпространен както в Пеония, така и в Дамастион и Пелагия. При това надписът: ΔΕΡΩΝΑΙΟΣ, изписан около образа на Аполон върху лицевата страна на една рядка тетрадрахма на Ликей, може да се разтълкува и като епитет, който означава локалното прозвище на това божество - Аполон Деронски. /4/

Това е още едно обстоятелство, което ни кара да търсим местонахождението на Дамастион и Пелагия, ако не в самата Пеония, то в близко съседство с нея. При това въпросът с Пелагия се усложнява и от това, че единствено монетите, сечени от нея, дават сведения за нейното съществуване. Етимологически нейното име се свързва с пелагонците, обитавали на запад от реката Axius /дн. Вардар/ или по-точно на северо-запад от античния Стоби /обр. 1/. Според Страбон, пелагонците и пеонците са един и същ народ. /5/

Липсата на други сведения за историческата съдба на Пелагия и за нейното географско разположение правят още по-ценни наблюденията, изградени върху анализа на нумизматичния материал. В този смисъл се явява особено интересно новото доказателство за връзките между Пелагия и пеонските владетели, което ни предоставя една тетрадрахма на Патрай, препечатана в монетарницата на Пелагия.

Върху лицевата страна на тази монета, точно върху главата на първоначалния образ на Аполон с лавров венец, заобиколен от зрънчест кръг, е отпечатан триножник, който завършва в горната си част с три кръга. Вдясно от него се виждат буквите ΠΕΛΛ /обр. 2/.

Върху опакото се забелязват също следи от препечатване. Под предните крака на коня се вижда мъжка глава /Аполон/ - характерно изображение за по-късните емисии тетрадрахми на Пелагия /6/ /обр. 3/

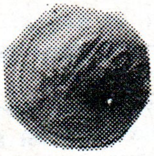

Обр.2

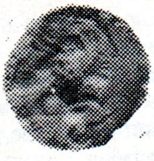

Обр.3

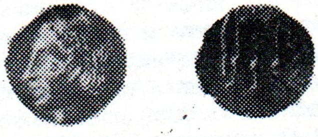

Обр.4

Тук следите от препечатването са по-слаби, тъй като долният печат, който е служил за отсичане на лицевата страна на тетрадрахмите на Пелагия /обр. 4/ и който винаги по технически съображения се е съхранявал по-дълго, понеже не е изпитвал върху себе си прякото въздействие на чука, е бил със съвсем изгладена повърхност. Освен това възможно е монетата да не е била достатъчно нагрята - обстоятелство, което е позволило и запазването на първообразите. От друга страна, високият релеф на изображенията, характерен за монетите на пеонските царе, допринася също така за запазване на първообразите. /теглото на монетата е 12,95 г/

Подобен случай представя и една тетрадрахма на Ликей, препечатана в монетарницата на Дамастион /7/, както и тетрадрахма на Патрай, препечатана в тази на Дирахион /8/ /обр. 5/.

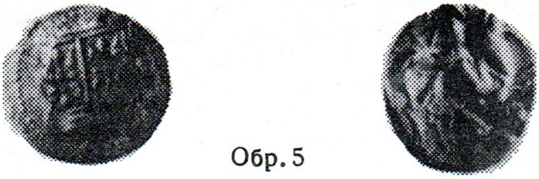

Обр.5

Разгледаната тук тетрадрахма на Патрай, препечатана в монетарницата на Пелагия, подобно на посочените по-горе две пеонски тетрадрахми, дава възможност за установяването на една относителна хронология на монетосеченето на Пелагия. Основа на това определяне е датирането на първообразната оригинална монета на Патрай, което при сегашното състояние на проучванията върху монетосеченето на пеонските царе е все още твърде несигурно.

И въпреки че е трудно да се правят паралели между съдбата на един град и тази на отделната историческа личност, в областта на античната история и нумизматика имената на Патрай и Пелагия имат една обща основна закономерност - те са станали известни само чрез монетите, върху които се чете тяхното име. В този случай и сведенията, които извличаме от тяхното изследване, могат да се допълнят и осмислят взаимно.

Данните за Ликей и Авдолеон са позволили на изследвачите да приемат, че царуването на Патрай се отнася между 340 и 315 г.пр.н.е. /9/ С други думи, този пеонски владетел е бил съвременник и на Александър III и на диадохите, които след неговата смърт си оспорвали македонските владения на Балканския полуостров.

В този приблизително двадесет и петгодишен период от време, през който са били отсечени тетрадрахмите на Патрай, е най-естествено да поставим и препечатването на една от тях в монетарницата на Пелагия. Тези хронологически граници биха могли да се стеснят с още няколко години - време необходимо за отсичане на оригиналната тетрадрахма на Патрай и за нейната циркулация на пазара, което би ни довело до годините 335-315 пр.н.е. - период, в който монетарницата на Пелагия е продължавала своята дейност. С други думи, в годините на най-силната експанзия на македонците, когато обикновено се приема,че Филип II, а след него и Александър III ликвидират автономното монетосечене на гръцките полиси и на местните династи, недалеко от северните граници на всесилната Македония и владетелят на Пеония - Патрай и известният само от монетите град Пелагия секат монети със собствени типове и надписи, по система, различна от атинско-евбейската, въведена от Александър III.

При това тук става дума не само за едно привидно запазване на монетосеченето на владетел, продиктувано от дипломатически цели, а за неговия най-пълен разцвет. И действително, докато монетите на Ликей са изключително редки, откритите в последните двадесет години монетни съкровища /10/ доказаха съществуването на многобройни емисии монети на Патрай - свидетелство за едно активно и продължително монетосечене.

Сведенията, с които разполагаме за опитите на Атина да противопостави на засилващата се македонска мощ съюза между тракийския владетел Кетрипор, илирийския - Граб и пеонския - Ликей, се отнасят за събития от 356 и 352 г.пр.н.е., когато Филип II изпреварил съюзниците и ги ликвидирал поотделно. /11/

Въпреки характера на тези сведения обаче,именно в посочените години, през царуването на Ликей, се слага и началото на пеонското монетосечене.

Монетите на Патрай, а и тези на Ликей, като една от основните регалии на царската власт показват, че пеонската династия не само е запазила властта си, но и имала големи икономически възможности, които са й позволили отсичането на многобройни емисии сребърни монети. Пеонците са разполагали със значителни резерви от сребро, които са били вероятно по-силен аргумент за проявената към тях гъвкавост от страна на Македония, отколкото силната пеонска конница.

В този смисъл и дейността на монетарницата на Пелагия, засвидетелствувана чрез препечатаната монета на Патрай, би следвало да се свърже преди всичко с облагоприятствуваното положение на пеонските владетели - обстоятелство, което ни кара да търсим и местонахождението на Пелагия или в самата Пеония, или в близко съседство до нея.

В светлината на всичко това би следвало да се разгледа още един въпрос - този за връзката между представения върху опакото на една редка тетрадрахма на Пелагия щит, който се среща, макар и като неосновен тип при тетрадрахмите на Патрай. При последните с такъв щит се отбранява падналият под ездача враг. По форма този щит, наричан обикновено "македонски", е съставен от 6 орнамента, състоящи се от по два концентрични кръга, поставени около един централен. Според някои изследвачи, представянето на този щит върху монетите на Патрай се явява символ на победа на пеонската конница над македонската пехота. /12/

Други пък приемат, че самият тип, възпроизведен върху опакото на тетрадрахмите на Патрай - конник в скок, повалящ свален неприятел, е бил въведен в чест на победата на Александър III над персите при Гавгамела в 331 г. пр.н.е. В тази битка взела участие и пеонската конница под ръководството на брата на Патрай. Според това мнение конникът-победител изобразява вероятно победата на Аристон над перскийския пълководец Сатропатес. /13/

Тук ние няма да се спираме подробно върху тези две обяснения, които по своему стесняват извънредно много хронологическите граници на монетосеченето на Патрай. За нас е интересно да отбележим само, че т.н. "македонски" щит се явява като самостоятелен или допълнителен монетен тип за пръв път върху тетрадрахмите на Пелагия, а след това - върху тези на Патрай. /14/

Тази констатация поставя в нова връзка монетите на Пелагия и Патрай, които възпроизвеждат последователно един и същ извънредно декоративен монетен тип. Тя обаче довежда изследвачите логично и до един друг извод, а именно, че споменатият тип щит не е типично македонски. Той е бил познат и на пеонците преди да се превърне значително по-късно в емблема на македонските владетели.

И най-сетне. Препечатаната в монетарницата на Пелагия тетрадрахма на Патрай хвърля и допълнителна светлина върху самото практикуване на препечатването като технически способ.

Монетите на Ликей и Патрай, препечатани в монетарниците на Демастион и Пелагия, показват още веднаж, че на този технически способ са били подлагани преди всичко сребърни монети, чието тегло е отговаряло на теглото на монетите, сечени в монетарницата, в която е било извършвано и самото препечатване. С други думи, предимно монетарници, които са секли монети по една и съща монетна система, са могли да използуват направо ядрото на "чуждите" монети без да ги претопяват и измерват предварително.

---

1 J.M.F.May, The Coinage of Damastion, Oxford, 1939, c. 1 -37 и цит. там библиография

2 D.Raymond, Macedonian regal coinage to 413 b.c.: NNM, 1953, c. 25

3 J.M.F.May, The Coinage of Abdera/340-345/ London, 1966

J.M.May, Ainos its History and coinage, Oxford, 1950

4 E.Babelon, Traité des monnaies grecques et romaines: 2e partie, Description Historique, t.IV, c.807; B.V.Head, Historia Numorum, London, 1963, c.201

5 Strabo, Vii, frg. 38, 39

6 May, Damastion, c. 175

7 H.Gaebler, Münzkunde Makedoniens, IX, Prägung der paionoschen Könige: Die

lage Damastions u. Pelagia; Zeitchr. für Numismatik XXXVII, Berlin, 1927, с.225 и сл.

8 Й. Юрукова, Една препечатана монета на пеонския цар Патрий, ИАИ, т.

9 Babelon, цит.съч. т.IV, стр. 811; Head, цит.съч., стр.202

10 Само от съкровището, открито край с. Режанци, Пернишко нумизматичната сбирка при АИМ-БАН притежава около 3000 тетрадрахми на Патрай.

11 W. Dittenberger, Ketriporis von Thrakien; Hermes XIV /1879/, с. 298
Г. Кацаров, Пеония, София, 1921, с. 47 и сл.

12 Babelon, цит.съч., т.IV, стр. 811

13 Gaebler, цит. съч. стр. 225 и сл.

14 L. Lacroix, A propos des representations de boucliers sur les monnaies grecques; Centennial Publication of the American Numismatic Society: New Jork, 1958, с. 404 заб. 22
May, Damastion, с.170 и сл.

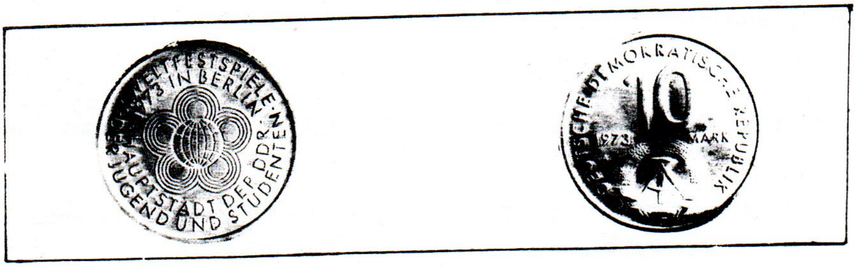
WELTFESTSPIELE 1973 IN BERLIN
HAUPTSTADT DER DDR
DER JUGEND UND STUDENTEN
DEUTSCHE DEMOKRATISCHE REPUBLIK
10
1973 MARK

По случай Десетия юбилеен фестивал на младежта и студентите в Берлин, Държавната банка на ГДР пусна на 7 май т.г. в обращение една монета от 10 марки. Тя има диаметър 31 мм, тежи 12 г, отсечена от нойзилбер. Проектът е дело на графика Аксел Бертрам.

Василка Томова

БОЖЕСТВА-ПОКРОВИТЕЛИ НА ЗЕМЕДЕЛИЕТО ВЪРХУ МОНЕТИ ОТ ТРАКИЯ, СЕЧЕНИ ПРЕЗ РИМСКАТА ЕПОХА

Върху лицевата страна на всички монети, сечени през римската епоха, е било поставяно изображението на императора. Върху опаката страна обаче, градовете, които са имали право да секат през това време монети, са имали свободата да поставят изображения по свой избор. Обикновено там се намира изображението на божество, почитано в града, известни произведения на монументалната пластика, храмове, животни. Всички те са пряко свързани с живота и поминъка на града и неговата околност.

В Тракия съществуват градове от много рано, но въпреки това те не са имали този характер, който ние днес свързваме с понятието град. Те са били разположени в една твърде богата земеделска област и поради това техният поминък е бил твърде тясно свързан със земеделието. Заради това в тях са се почитали и всички божества, свързани с вегетацията. Най-важното божество от тях е Деметра. Нейното име в превод от старогръцки значи "Майка на земята". Легендата разказва, че тя дава плодородие на земята и без нейното благоволение нищо не расте. Тази могъща богиня имала само една дъщеря - прекрасната Персефона Бащата на Персефона - Зевс я обещал за жена на мрачния цар на подземното царство. С измама Хадес грабнал Персефона и я отнесъл в своя дворец. Деметра така се натъжила за загубата на дъщеря си, че всичко, на което тя давала живот, престанало да расте. Настъпил страшен глад. Гибел заплашвала човешкия род. Изплашил се Зевс и пратил Ирида да моли Деметра да се смили, да се върне към радостите на Олимп. Но Деметра не искала и да чуе дума за утешение или милост. Тя искала да й се върне дъщеря й. Тогава Зевс изпратил при Хадес Хермес да го моли да върне Персефона. Хадес се съгласил. В същото време и Персефона тъгувала за майка си и за светлото слънце. Тъгата й била толкова голяма, че тя не искала да вкуси каквато и да е храна в мрачното подземно царство. Едва склонили да я убедят да опита няколко зърна от нар, символ на брака. Когато Персефона била върната на земята, Деметра се зарадвала и двете се завърнали на Олимп. Радостта на богинята възвърнала плодородието на земята. Всичко отново се раззеленило. Посевите и дърветата дали плод. Но радостта на хората и на самата Деметра не траяла дълго. Персефона всяка година трябвало да напуска майка си и да прекарва при съпруга си в подземното царство толкова месеци, колкото зърна нар е изяла там. През това време Деметра тъгувала и всички растения загивали. Когато Персефона се връщала отново, с нея идвала и пролетта на земята.

Богинята Деметра се изобразява по няколко начина върху монетите на тракийските градове. Върху едни тя е представена в цял ръст с класове в лявата ръка - символ на плодородието на нивите. В дясната в някои случаи тя държи факла /обр. 1/. Върху други монетни екземпляри богинята държи патера или клонче с лявата, а с дясната - рог на изобилието. Понякога се изобразява седнала на трон, обърната наляво с факла, класове, патера или рог на изобилието. Често около факлата има увита змия, а по някой път край нея има циста или кошница със змии. Срещат се изображения, върху които вместо класове тя държи мак.

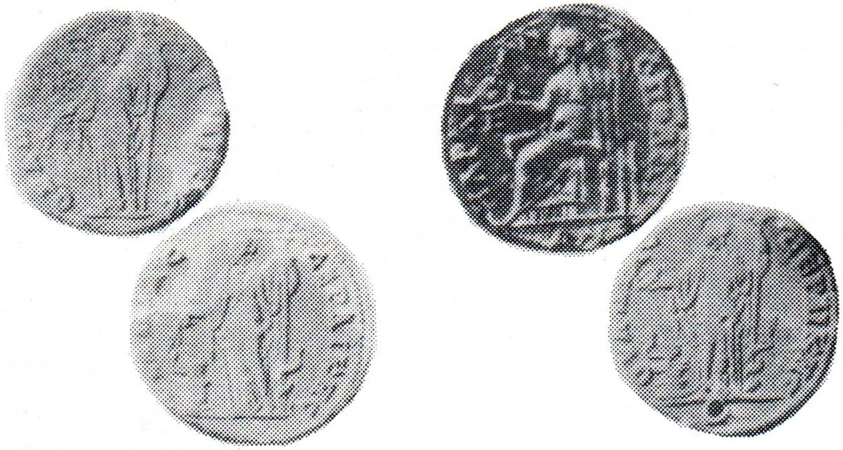

Деметра се изобразява върху монетите на градовете Августа Траяна, Анхиало, Бизия, Деултум, Месемврия, Пауталия, Перинт, Плотинопол, Сердика, Топир, Траянопол, Филипопол, Хадрианопол и др. Тези градове секат монети с изображението на Деметра от края на I до последните години на III в. Най-често обаче са сечени подобни монети при императорите, управлявали от средата на II до средата на III век: М.Аврелий, Комол, Септимий Север, Каракала, Елагабал, Север Александър и Гордиан III.

Друго божество, почитано в Тракия и свързано непосредствено със земеделието е Триптолем. За да научи хората да орат и сеят, богинята Деметра дала на сина на царя на Елевсина, младия Триптолем, семена от пшеница, научила го да оре и сее. Той пръв изорал и засял полето около Елевсина.

Изобилна била неговата жътва. По заповед на Деметра, Триптолем обиколил цяла Гърция върху дадената му от богинята колесница, впрегната в крилати змии. Навсякъде Триптолем учил хората да орат, да сеят и да жънат. Когато обаче той стигнал до царството на скитите, техният цар Линх приел Триптолем и се научил на неговото изкуство. Царят бил завистлив и поискал да отнеме славата на Триптолем като учител по земеделие. Когато гостът заспи, той решил да го издебне и убие. Деметра не допуснала да се извърши това двойно престъпление - убийството на нейния любимец и нарушаване обичаите на гостоприемството. Когато Линх се промъквал през нощта в стаята на Триптолем, богинята го превърнала в див рис. Рисът избягал в гората, а Триптолем така и не научил скитите на изкуството да орат и сеят.

Той напуснал страната им и отишъл в други страни да разнася своето благородно изкуство.

Триптолем е почитан в някои тракийски градове, заради което срещаме неговото изображение върху техните монети. При тях той се представя като млад мъж, стъпил върху колесница, теглена от два крилати змея. С дясната си ръка сее. В някои случаи под колесницата се изобразява легнала жена - олицетворение на земята /обр. 2/.

Обр.2

Монети с изображение на Триптолем са сечени през римската епоха от градовете Анхиало, Сердика, Траянопол и Хадрианопол. Най-голям брой са сечени при император Септимий Север и по-малко — при императорите Каракала, Гета и Гордиан III.

С вегетацията и плодородието на земята е свързан и бог Дионис. Той е един от най-интересните богове и затова и легендите,свързани с него, са многобройни.

Дионис е син на Зевс и на прекрасната Семела, дъщеря на цар Кадъм. Зевс обичал Семела и веднъж непредпазливо й обещал да изпълни всяко нейно желание. Обещанието на боговете и още повече на самия Зевс е ненарушимо. Хера, съпругата на Зевс мразела силно Семела, подобно на другите жени и богини, обичани от нейния съпруг.Затова тя решила да погуби Семела. На сън тя я накарала да поиска от Зевс да й се представи в истинския си вид на бог-гръмовержец. Семела настояла Зевс да изпълни именно тази й молба. Богът знаел, че ако се появи пред нея в цялото си величие, Семела ще умре и по всякакъв начин се опитвал да отклони желанието й, но Семела настояла на своето. Тогава Зевс се появил с мълния в ръка и страшен гръм разтърсил двореца на Кадъм. Той пламнал и тогава, умирайки, Семела родила всред пламъците малкия Дионис. За да не загине той, по заповед на Зевс всред пламъците израсла зеленина и защитила детето. Но Дионис бил слаб, малък, недоносен и затова баща му разрязал бедрото си и сложил Дионис в раната. В тялото на Зевс младият бог укрепнал и в определения срок се родил втори път. Под грижите на нежните нимфи Дионис израсал прекрасен и могъщ бог. Той станал бог на зеленината, на гроздето, на виното и на веселието. Той давал сила на хората и плодородие на земята.

Дионис бил почитан твърде много в Тракия. Тук, както това знаем от редица извори, е било развито извънредно много лозарството. Ето защо и Дионис се явява на монетите на градовете Анхиало, Авгус

Траяна, Месемврия, Маронея, Деултум, Пауталия, Топир, Сердика, Филипопол и др. Неговият образ се среща върху монетите на всички императори, при които тези градове са секли монети. Обикновено е представен като прав, гол мъж или облечен с къса дреха. В лявата си ръка държи грозд или кантарос /вид чаша с две дръжки/. В дясната си ръка държи тирс, украсен по някой път с панделка. С него се изобразява и пантера. В някои случаи тя е поставена до краката му, а в други той я е яхнал /обр. 3/. Понякога той се изобразява заедно със Силен и трима сатири. Върху монети на Маронея е представен само бюст на Дионис, а върху монети на Месемврия богът е седнал на трон

Обр.3

Освен изброените по-горе божества, в Тракия са почитани както богове на вегетацията речните и изворни божества. Големите реки или прочутите извори са били олицетворявани и техните изображения са били почитани. Реките и изворите са представяни като голобради или брадати мъже, полулегнали върху стилизирани вълни. Горната част на тялото им е полугола. В лявата си ръка държат грозд, класове или клончета. Дясната им ръка е подпряна на урна, от която се излива вода. Върху монети от Пауталия речният бог е представен облягащ се с лявата си ръка на дърво, а с дясната - на скала. По този начин са изобразявани реките Тунджа /в античността Тонзос/, Марица /Хеброс/ Искър /Ескус/, Струма /Стрюмон/ и др. /обр. 4/.

Обр.4

Старите траки са почитали реките като божества, тъй като тяхната влага е правила полята около тях наистина плодородни. Тракия е имала цъфтящо земеделие. Градовете, секли тези монети, се намират в най-плодородните й полета.

Иван Йорданов

РЕДКИ ВИЗАНТИЙСКИ МОНЕТИ

Византийските корубести монети от XII-XIII век са едни от най-разпространените в нашите земи. Тяхната масовост се дължи както на все по-нататъшното развитие на стоково-паричните отношения и повишаване ролята на парите в рамките на феодалния строй, така и на бурните политически сътресения - причина за укриването им. Сред тях се срещат екземпляри, които повдигат редица проблеми във връзка с проучването и локализирането им. В следващите редове ще се спрем на няколко такива екземпляра от сбирката на Новозагорския музей.

I. Монети от Мануил I Комнин /1143-1180/ - 2 броя. Лице - Надпис околовръст[MANȢ]HΛ ΔЄC[ΠOTH]. Императорът е представен прав насреща. С брада, на главата ниска корона /стема/ с висулки /пендули/, сакос и лор. В дясната си ръка държи жезъл с кръст, а в лявата - глобус с кръст.
Опако - Надпис $\overline{IC}$ $\overline{XC}$. Исус Христос с брада и нимб около главата, облечен е в богато надиплена мантия, седнал на трон с високо облегало. В ръцете си държи евангелие. Образът и надписът са заобиколени с двоен зрънчест кръг./1/

Билон, диам. 30 мм, тегло 4 г /обр. 1/.

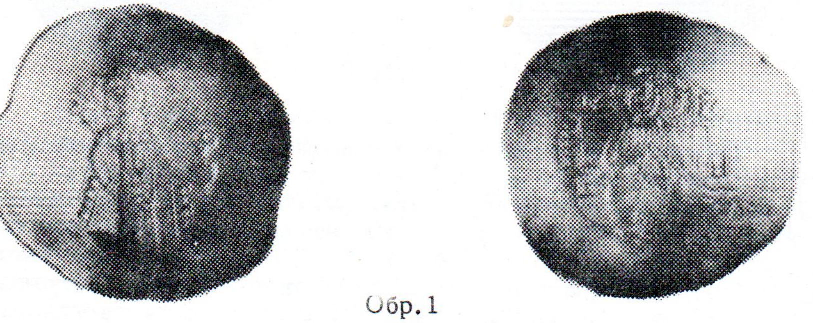

Обр.1

II. Монета от Исак Комнин, узурпатор на о-в Кипър в периода 1184-1191 г. Преди да представя монетата, ще си позволя някои сведения за този узурпатор и монетите му. Вследствие на интригите във византийския двор и недалновидната политика на император Андроник I Комнин /1183-1185/, през 1184 г. се отцепва и обявява за император на о-в Кипър Исак Комнин, близък родственик на Андроник, който започва да сече собствени монети. Тази негова самостоятелност просъществувала до 1191 г., когато о-в Кипър бил окончателно загубен за Византия. Той бил завладян от англичаните, начело с Ричард Лъвското сърце. /2/ Монетите на този владетел за разлика от краткото му властвуване имат доста продължителна история. На времето Sabatier му приписва една монета на Теодор I Ласкарис, по-късно Wroth се въздържа от отнасяне на монети към този владетел и едва в по-ново време Hendy, базирайки се на местонамирането им, стил и техника, окончателно определя една група от десетина монети като монети на Исак Комнин от Кипър /3/. Нашата монета е доста поизносена от продължителната циркулация, а долната й лява половина е направо заличена.

Лице - Надпис околовръст ΙCΛΛΚΙΟC ΟΓЄ[ωΡΓΙΟC]. Императорът е представен прав насреща, с брада, на главата - стема с пендули. Облечен е в царствена мантия и държи в дясната си ръка жезъл. Вляво от него е св.Георги, младолик с нимб около главата. Облечен е в бойна туника и броня. С дясната си ръка държи патриархален кръст с дълга дръжка, завършваща с малък глобус, а с лявата - меч.

Опако - Надпис $\overline{\mathrm{MP}}$ $\overline{\Theta \mathrm{V}}$. Богородица с нимб и мантия, седяща на трон с ниско облегало. Държи пред гърдите си медальон с лика на Христос. Образът и надписът са заобиколени с двоен зрънчест кръг. /4/.

Билон, диам. 29 мм, тегло 4 г /обр. 2/.

Обр.2

Досега не е публикувана в нашата нумизматична литература монета от този тип, но по всяка вероятност такава съществува. Това се дължи до известна степен на остаряването на основните помагала - тези на Sabatier и Wroth, където подобни монети са отнесени към царуването на Исак II Ангел /1185-1195/ /5/. Горепосоченият автор Hendy прави основно проучване на голяма част от колективните находки в страната, които съдържат монети от XII-XIII в., като отбелязва три екземпляра от типа на нашата монета. /6/.

До тук представените монети са от една значителна находка от с.Овчарци, която съдържа 3482 монети от императорите: 1. Йоан II Комнин /1118-1143/ - 2 бр.; 2. Мануил I Комнин - 618 броя; 3. Андроник I Комнин - 83 бр.; 4. Исак Комнин Кипърски - 1 бр. и 2778 бр. от Исак II Ангел.

III. Следващата монета е от колективна находка от землището на с.Кортен, Сливенски окръг, която съдържаше 1558 монети от: 1. Йоан II Комнин - 27 бр. /всички - провинциални имитации/; 2. Мануил I Комнин - 778 бр. /провинциални с изключение на 3 екз./; 3. Андроник I Комнин - 1 екз.; 4. Исак II Ангел - 155 бр. /провинциални/; 5. Алексий III Ангел-Комнин /1195-1203/ - 527 бр. /провинциални с изключение на 16 екз./; 6. Теодор I Ласкарис /1208-1222/ - 32 броя; 7. Теодор Комнин Дукас /1224-1230/ - 29 бр.; 8. Мануил Комнин-Дунас 1230-1237 - 8 бр.; една анонимна на Солунското деспотство. Монетата е също така доста поизносена от циркулацията, опаката й страна е почти заличена, което контрастира със сравнително добре запазената й лицева страна:

Лице - Владетелят е представен прав насреща, с висока корона на главата с висулки от страни, с брада и мустаци. Облечен е в сакос с лор. Над дясното му рамо се извисява жезъл с двоен кръст. В лявата си ръка държи свитък. Дясната е поставена на кръста. Отдясно на владетеля има вертикален надпис 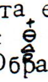, а от ляво монограмите 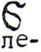 със знака за съкращение и долу 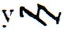. Образът и надписът са заобиколени със зрънчест кръг.

Опако - Трудно забележими контури на Христос, виждат се само ХС.

Мед, диам. 28 мм, тегло 3,8 г Обр. 3 .

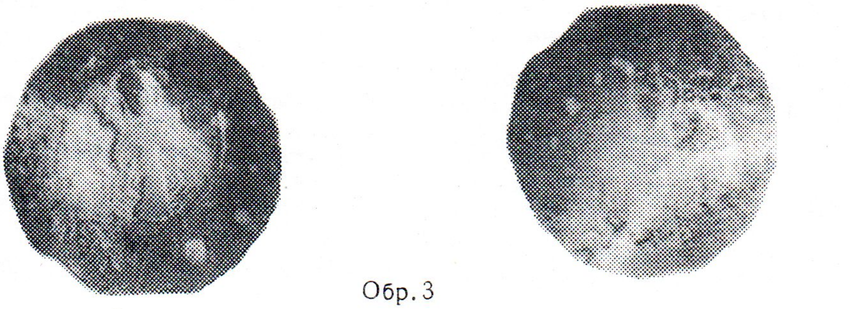

Обр.3

Преди известно време две подобни монети бяха обнародвани от чехския нумизмат Похитонов, който ги обявява за първи български монети 7 . Аргументите относно небългарския им характер, приведени от проф. Герасимов 8 , са достатъчно убедителни и ние сме напълно съгласни с тях. Нашата монета показва по външен вид и начин на изработка твърде голяма прилика с медните византийски монети от XII-XIII в. 9 . Отново възниква въпросът към кой от владетелите от XII-XIII в. би трябвало да се отнесе. От досега известните три екземпляра от този тип, еднакъв е надписът - ОΔо. Следователно, можем да приемем, че се отнася до владетел с име Тодор. Но що се отнася до монограмите вляво от владетеля и в трите екземпляра те са различни. Възниква въпросът дали това е погрешно отпечатване на монограмите 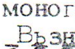, и отдолу 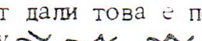 или това е една закономерност. От цитиращите от Похитонов владетели с подобно име според нас най-допустим е Теодор Мангафа, узурпатор във Филаделфия 189-1190 и 1204-1208 . Първо, не е съвсем ясно какво означават тези монограми. И второ, все пак за този владетел имаме сведения, че е сякъл сребърни монети /10/, но няма открити такива. Може да се предполага, че Хониат е писал за това, което му е направило впечатление. За този период, когато Византия е в упадък, сребърни монети се секат рядко, докато сеченето на медни е нещо нормално и за тях той не споменава. Спираме се на тия факти, защото Похитонов не отнася монетите към Теодор Мангафа, аргументирайки се, че монограмът В, ако се приеме, че означава "Базилеус", би било несъобразено с историческата епоха, и че Хониат съобщава за сребърни монети, а не медни. Но все пак окончателното проучване и локализиране на монетите от този тип ще стане при бъдещи открития на подобни екземпляри.

1 W. Wroth, Catalogue of the imperial bysantine coins in the British Museum, II London, 1908, p. 577, Pfl. LXX$_5$

2 Д. Ангелов, История на Византия, II, София 1966, стр. 195, 206.

3 M. Hendy, Coinage and money in the Bysantines Empire 1081-1261, W. 1969, p. 138 et s.

4 M. Hendy, o.c.p.136, pl. XIX$_{6,7}$

5 J. Sabatier, Description des monnais bysantines, Paris, II, 1892, p. 223, Pl. LVII$_{18}$, Wroth, o.c. p. 592, Pl. LXXII$_{3,4}$

6 M. Hendy, o.c. p. 365, 362, 387

7 E. Pochitonov, La plus ansienne émission monetaire bulgare de l'époque du second royaume, Bysantinoslavica, v.XXXI/I, p.54 et s.

8 Т. Герасимов, Секъл ли е монети Петър /Тодор/, братът на Асен? сп. "Нумизматика", 1973, кн.1, стр.5 и сл.

9 Й. Юрукова, Нов вид фалшификат на средновековна българска монета, сп. "Нумизматика", кн.1, 1973 г., стр. 10.

10 Choniates N., Corpus scriptorum historiae Bysantinae, Bonn, 1835, p. 52$_2$

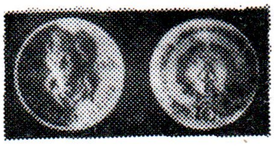

Една монета от 10 марки, отсечена в края на 1972 г. в ГДР, отбелязва 175-годишнината от рождението на великия немски поет Хайнрих Хайне. На лицевата ѝ страна е образът на поета анфас, името и годините на рождението и смъртта му /1797-1856/. На опаката - държавният герб на ГДР, изобразяван на всички монети на страната, и стойността.

Монетата е сребърна, диаметър 31 мм. Тежи 17 грама.

Инж. В. Топоров

СРЕБЪРНАТА СЛЕДА НА ТАЛЕРА В СВЕТОВНОТО МОНЕТОСЕЧЕНЕ

(Продължение от миналия брой)

III. Талерът в Русия

Историята на талера в Русия - това е историята на взаимоотношенията между тази забележителна монета, от една страна, а от друга - на рублата, една от най-старите парични единици, функциониращи понастоящем.

Рублата не е първата руска монета. Писмените извори започват да я споменават едва от XIII век, докато първите руски монети се секат през X-XI век. До днес на науката са известни десетина златни и около 300 вида сребърни монети /наричани "златници" и "сребреници". Според специалистите, тези монети са сечени от киевските князе Владимир, Ярослав и Святополк, както и от тмутараканския владетел Олег-Михаил. За сега, въз основа на събрания нумизматичен материал се приема, че този етап трае не повече от 30 години. След него настъпва тъй нареченият безмонетен период в руското парично обращение, продължил през XII, XIII и първите две трети на XIV век. /Нека напомним, че безмонетни икономически отношения са присъщи и на стопанството на Първата българска държава, поради което ще се спрем върху този период по-подробно. Вследствие обективността на икономическите закони някои от особеностите на руския безмонетен период може би ще се окажат присъщи и на нашата стара икономика, която е изучена по-слабо/. Този период се характеризира не просто с липсата на руски монети в обращение, но - поне за редица райони - с пълна липса на каквито и да било монети. Нито в многобройните колективни находки на сребърни кюлчета, датирани от средата на XII до XIV век, нито извън тях, не са намерени каквито и да било монети. Срещат се обаче други предмети, произвеждани по онова време масово и при това "стандартизирано" от старата руска промишленост: тежести за предене, изработени от шисти, стъклени гривни и перли. Съпоставката на техните находки като че ли говори, че тези предмети вървят по стъпките на предишното монетно обращение. Изказва се предположението, че тъкмо тези предмети служат като дребни платежни средства. Наред с тях се намират и мидите каури, за които се знае, че са употребявани за същата цел. Предположението, че през този безмонетен период главно средство за дребни плащания е кожата на ценни животни, за сега не получава подкрепа, макар и да е известно от писмени източници, че с кожи - предимно на катерица - са плащани различни данъци и берии. За решаване на тази загадка руската историческа наука възлага големи надежди върху разкопките на стария Новгород, на Псков, Стара Ладога и на Белоозеро. Планомерните и грандиозни по своя мащаб работи, особено в Новгород, смятан за най-важен център на "коженото" обращение, наистина обогатяват науката изключителни открития. Намерени са и стотици хиляди превъзходно запазени изделия от кожа - цели, части и изрезки, но не е намерено нищо, което поне отдалечено да прилича на "кожени пари". Същевременно, в слоевете, датирани съвсем точно като XII - XIII в., - т.е.

най-чист безмонетен период - в големи количества се намират кожени кесии, неразличаващи се по конструкция и вместимост от "портмонетата" на по-ранните и по-късните монетни епохи. За съжаление, тези кесии винаги биват намирани празни. Поради това, предположението за използуване на шистовите тежести и стъклените гердани като дребно платежно средство, остава непотвърдено докрай. Липсват и писмени потвърждения. Безспорно обаче остава едно: макар и безмонетно, парично обращение в Русия по това време съществува и във всеки случай се осъществява от сребърни кюлчета. Такива кюлчета могат да служат само за едри плащания, което говори за голямо развитие на стоковото производство и значителен обем на търговията. Що се отнася до по дребните плащания, те се осъществяват без помощта на същински монети. Такива се появяват по-късно, през 1360-те или 1370-те години в Москва /княз Димитри Донски/, а малко по-късно - и в някои други княжества.

Тези монети са от сребро, тежки са около 1 грам и се наричат "денга" /впоследствие "деньга", а оттам и събирателното "деньги", т.е. "пари"/. В руската нумизматика все още е открит въпросът за произхода на тази монета. Не всички са склонни да приемат, че денга произлиза от таньга или тенга /другото название на татарския дирхем/, изтъквайки, че дирхемът е тежък 1,59 грама, докато руската денга - само 1,03 грама. Според други, разликата в теглото не е пречка за подобно предположение.

За да се разберат особеностите на първите монети, с които се възобновява руското монетосечене през XIV век, трябва да се вземат под внимание следните две обстоятелства:

Първо. През XIV век руските княжества се намират под игото на Златната Орда, чието развито монетосечене не може да не повлияе по един или друг начин върху руското парично мислене. Редица примери от историята показват, че дори тогава, когато една парична система , изтласкваща друга, по-стара, познава нейните принципи и структура, но по една или друга причина ги отхвърля, все пак запазва като исторически спомен от нея някакъв термин или название. Ние, българите, го знаем от собствен опит: отхвърляйки архаичната отоманска парична система "грош = 40 пари", усвоена от населението през време на робството, ние не можахме да намерим друга дума за обозначаване на онова , което днес наричаме пари. Думата "пари" ни е спомен от робството.

Татарите също заимствуват от чужд паричен речник названието за понятието пари: те използуват за целта думата акче, превод на византийската аспра. Това, което при византийците е название на монета, у татарите е общо название на парите; това, което у турците е название на монета, в България е събирателно, обобщаващо понятие. Какво чудно има тогава в предположението, че и руското днешно събирателно понятие за парите е заимствувано от паричната система на поробителя.

Второ. Обстоятелството, че първата московска денга е по-лека от тенгата, не бива да ни смущава. Сърбите, например, също заемат от турците думата "пара" и при това като название на конкретна монета. Но между парата на сърбите и турците общо остава само названието. Видът и съставът на сръбската пара се определят не от системата-образец, т.е. не от турския грош, а от онази система, в която влиза като съставка сръбската пара - от сръбския динар.

Може би точно така постъпват и руските князе. Приемайки думата денга за название на монетата, към сеченето на която пристъпват, те определят реалното ѝ тегловно съдържание в сребро, ръководейки се от местни, а не от чужди принципи. Теглото на татарския диpхем /таньга/ не подхожда за руската денга. Тя се изгражда като = 1/200 част от 204-грамовото сребърно кюлче, употребявано по това време в руската търговия и известно под названието рубла /рубль - от "рубити" - сека/.

Произходът на рублата, както се казва, тъне в мрака на миналото. Нито произходът, нито названието ѝ не са изяснени докрай. Във всеки случай, с положителност може да се твърди, че, за разлика от редица валути, тя не спада към потомците на талера. Рублата е по-стара от него, но - подобно на английския фунт стерлинга и германската марка - рублата първоначално не е монета, а е определено количество сребро, бройно парично понятие, сребърно кюлче със строго определено тегло и мярка за определен брой монети. Най-ранно споменаване за рублата се отнася към документи от XIII век, намерени при разкопки в Новгород /върху брезови кори/. Интересно е, че за рублата започва да се говори пред възобновяване на сеченето на руски монети, което става по-късно. Новгородската рубла до първата половина на XV век се запазва във вид на сребърно брусче с тегло 204 грама. Както съобщава съветският изследовател И.Г.Спаски, началото на монетосеченето в редица центрове на Русия става и начало на обезценяване на монетите. Това разклаща положението и на рублата-кюлче. Докато не съществува дребно монетосечене, рублата-кюлче изпълнява две функции: а/ платежна единица; б/ тегловен стандарт. След започването на монетосеченето, рублата-кюлче става още и мярка за определено количество нови дребни платежни единици - монети, придобивайки по този начин трето, количествено значение, превръщайки се и в сметно-парично понятие. Делимостта на рублата, постигната по този начин, я прави способна да обслужва всякакви малки плащания, тъй като търговията познава вече две рубли: едната - сребърно кюлче, тежащо 204 грама; другата - във вид на 200 сребърни денги, тежащи общо пак толкова. Но с появата на монетите за основа на монетната система служи тяхното тегло, а то е изменчиво. Постепенно 200 денги започват да тежат по-малко от 204 грама, но пак се наричат рубла, а старото сребърно кюлче, по-точно неговото тегло, остава само в областта на метрологията под названието гривенка. С други думи, рублата като някакъв реален отделен предмет, престава да съществува, а се превръща в сметно понятие /напр. нашето дузина/. Първите руски монети от XIV век - сребърните денги - неизменно се обезценяват, превръщайки се накрая в медни. В този вид те се запазват в руското парично обращение до началото на XVIII век.

Олекотяването на сребърните денги довежда до там, че към началото на XVI век от една гривенка сребро /204 г/ се секат денги 2,6 рубли. След реформата на Елена Глинска /майката на Иван Грозни/, осъществена през 1534 г., се въвежда нова монета, два пъти по-тежка от олекотената денга. Тази нова монета, представляваща 1/100 част от

Окръжен НСДТ Народен музей Бургас

рублата, получава в народа названието копейка , заради изобразения върху нея конник с копие в ръка, за разлика от денгата, върху която е изсечен конник със сабя /сабляница/. В съответствие с теглото, една копейка е равна на две денги. Новата рубла вече не се дели както по-рано, на 200 денги, а на 10 гривни /не гривенки/ по 10 копейки всяка. Така в Русия стихийно възниква десетичната парична система. По-долу ще видим, че на Запад тя е пренесена тъкмо оттук.

Укрепването на парично-стоковите отношения във феодална Русия, нейните разнообразни и многопосочни търговски връзки, участието на "Господин Великий Новгород" в Ханзейския съюз, както и други фактори, не можеха в края на краищата да не доведат до контакт между западноевропейския талер и рублата, представена засега само от своите дребни подразделения - денги и копейки.

Талерите, придобивани в резултат на търговия, не се допускат като вътрешно платежно средство по руските земи, а се изземват като стоково сребро, по-специално като суровина за насичане на местни монети. Това не се отнася само до земите, влизащи в състава на днешните Белорусия и Украйна, които по онова време принадлежат към Реч Посполита: в тази западнославянско-литовска държава талерът не само циркулира свободно, но се секат и собствени талери.

Една от причините за забраната на талерната циркулация в Русия по онова време е обстоятелството, че там отначало няма собствен добив на сребро; такъв се организира едва през края на XVII век. Ето защо контролът върху вноса му е важна предпоставка за осигуряване на собственото парично стопанство с необходимия скъпоценен метал.

Подобно отношение към талера в Русия не среща никакви възражения. Нещо повече: самите чуждестранни търговци смятат за особена милост, когато на някой от тях бива разрешено наред с русите, във вид на рядко изключение, да преработят донесените "йефимки" в руски копейки на общо основание. /Йоахимсталер в Русия се съкращава като йефимок, т.е. Евтимчо, а се отхвърля втората половина - талер, за разлика от Запада/. Работата е там, че при изкупуването на талера в Русия, на чуждите търговци се плаща не повече от 36 копейки за парче, докато при преработката му от него излизат 40-42 копейки.

Така стоят нещата до началото на XVII век, когато талерът прави своя първи опит да проникне като законна монета в руската парична система. Този опит не успява, тъй като талерът го предприема като интервент, като монета на чуждото протеже и узурпатор на руския царски трон - Лъжедимитър I /есента на 1604 - май 1606/. Талерът-интервент загива със своя патрон. Чуждият му произход едва ли е най-важна причина за гибелта му. По-важно е, че руската монетна система още не е готова за включване на подобен номинал в редовете си. Опитът на Лъжедимитър I е преждевременен в икономическо отношение и затова не може да се утвърди.

Последвалата полско-шведска интервенция сериозно разклаща паричното стопанство на страната. Държавата започва все повече да ограничава правото за свободно сечене на монети и се залавя с тази дейност сама. В резултат на това настъпва момент, когато на руските търговци, притежатели на сребро, става по-изгодно да го продават в монетния двор, отколкото да поръчват преработката му в копейки за своя сметка както преди. Паричният двор, извършващ преработката на среброто в монети, отговарял за качеството им и събирал от стопанина мито, което покривало разноските по преработката и давало на държавната хазна известен доход. Сега хазната се залавя за тази дейност сама.

От 1620 г. цената на талера в продължение на десетилетия се установява на 48-50 копейки; по-специално, по 50 копейки се изкупуват старите тежки "любски" талери, а по 48 - нидерландският албертус талер /патагон/, наричан в Русия "крыжовый"; льовендалдерите са купувани неохотно, по за около 38 копейки. Те дори не са наричани йефимок, а левок. Тези цени не се изменят дори след 1648 година, когато държавата, монополизирала изцяло търговията със сребро, прекратява рафинацията на талерното сребро от примеси, в резултат на което рандеманът веднага подскача от 50-52 на 64 копейки от един талер.

Това мероприятие означава, че фактически е установена нова рубла с намалено сребърно съдържание.

Междувременно историята следва своя ход. През 1654 г. Украйна се присъединява към Московската държава. Всред многобройните военни и политически аспекти на този акт, възниква и необходимостта от нова парична реформа. Украинското население, отдавна свикнало с талера, продължава да го ползува в стопанската си дейност. Създаване на московски талер става актуална задача. Цар Алексей Михайлович, вторият представител на династията Романови и баща на Петър Велики, провежда през 1654 г. парична реформа, с която въпросната монета прави първия си /този път наистина законен/, опит в руското парично обращение. Но и този опит се оказва несполучлив. Според реформата, западноевропейските талери, еквивалентни по това време на 64 копейки, се пренасичат с образа на Алексей Романов и се пускат в обращение като монети от 1 рубла. Но рублата съдържа 100 копейки и би следвало съответно да се намали теглото и на дребните сребърни монети. Това обаче не било направено, което значи, че правителството узаконява две различни рубли: едната във вид на 100 дребни копейки, а другата - във вид на цяла монета, чието сребърно съдържание съответствува само на 64 копейки, а не на 100. Ясно е, че това ненормално положение не може да трае дълго, тъй като паричният пазар би реагирал с изтегляне на дребните монети от обращение. Към всичко това се добавят и технически несполуки: пресите, на които става пренасичането на талерите, не са пригодени за подобни механични усилия и непрестанно се чупят. В резултат на всичко това първата руска рубла - рублата на Алексей Михайлович с новата му титла като владетел "всея Руси", е отсечена едва в 5-6 хиляди бройки, след което производството ѝ бива спряно. През следващата 1655 г. талерите се пускат в обращение без изтриване на образа им, т.е без цялостно пренасичане, а само с едно узаконяващо контрамаркиране. То се извършва с две клейма: едното е кръгло, подобно на това, с което се секат копейките, а другото - правоъгълно с обозначението на годината. Контрамаркираният талер върви за 64 копейки, т.е. не по принудителен курс, а като пълноценна монета. Така рублата спечелва първия рунд от борбата срещу талера.

50 години по-късно талерът все пак успява да вземе реванш: в съответствие с много сериозно замислената и осъществена парична реформа през 1704 г., т.е. 100 години след галера на Лъжедимитър и половин век след пренасечените талери-рубли на Алексей Романов се появява 28-грамовата рубла на Петър Велики.

Принуден от различни икономически обстоятелства да обезцени старата рубла, Петър I избира най-подходящия вариант, като я приравнява към западноевропейския талер. С този акт той прави важна стъпка към улесняване на руските външнотърговски връзки, защото рублата-талер започва безпрепятствено да се приема навсякъде на Запад.

Погрешно обаче би било да се мисли, че великият реформатор Петър I сляпо копира Запада в осъществяване на паричната си реформа и че талерът най-после се е наложил тук. Вдействителност рублата на Петър I е победа за талера и в известен смисъл - негова лебедова песен. Работата е там, че, приемайки рублата като редовен талер, Западът има възможност да се запознае и с неговата необичайна, но много по-рационална структура - десетичната. Въпросът за преустройството на западните парични системи "по руски образец" се повдига в литературата още през първата половина на XVIII век, т.е. веднага след като предимствата на Петровата реформа са преценени. През 1743 г. в Копенхаген излиза на датски език книгата "Пътешествие в Русия", написана от Петер ван Хавен и преведена в скоро време на няколко езика. Любовта към математиката позволява на Хавен да направи редица интересни за западния читател наблюдения в тази област. Особено привличат вниманието му непознатото на Запад руско сметало и руската парична система. Посочвайки, че само тази система съответствува на математическите изисквания и затова максимално облекчава паричното пресмятане, Хавен е убеден, че другите държави ще последват примера на Русия и ще преустроят своите парични системи по нейния образец. На Хавен принадлежи и мисълта за това, че на десетичния принцип следва да бъдат подчинени изобщо всички мерки - за дължина, тегло, обем и т.н. - нещо, което по онова време не съществува още никъде /в това число и в Русия.

Подобна оценка на руската монетна система в средата на XVIII век се повтаря в няколко издания на преведеното от английски език и допълнено от преводчиците съчинение за Русия на английския писател Томас Салмон.

Вече към края на XVIII век предвиждането на Хавен започва да се сбъдва. През 1792 г. Националният конгрес на САЩ утвърждава разработвания в течение на няколко години проект за десетична монетна система. През 1793-1794 г. се появяват и новите монети - долар = 100 цента, както и неговите фракции. Приблизително по същото време и Френската академия на науките, по задание на революционното правителство, пристъпва към създаване на проект, в който десетичната парична система е вече частен въпрос, тъй като проектът засяга коренно преобразуване на цялата метрология върху десетичните принципи. През 1795 г. проектът е утвърден от Конвента и френският талер - екю бланът - напуска касите и кесиите, отстъпвайки мястото си на новата монета - франка.

Дори ако се предположи, че изказванията на П. ван Хавен и да са останали неизвестни за съставителя на американския проект Р. Морис или на групата учени, разработили френската реформа, не би могло да се отрече, както изтъква И.Г.Спаски, че самата монетна система на Русия им е била пред очите. По това време деловите хора я познават повече от половин век по специалните валутни справочници, постоянно преиздавани поради изменчивостта на описвания материал. От тези справочници западноевропейската търговия остро се нуждаела, поради множеството държави с различни валути. Наивно би било да се мисли, че специалистите, с години работили върху новите проекти, не познават съществуващите съвременни на тях парични системи, в това число и руската с всичките предимства на избрания от нея десетичен принцип. Нека посочим на любознателните читатели, че дори в германските земи, където талерът е у дома си, той има най-разнообразна структура: в Северна Германия той се дели на 30 грошена x 10 пфенига, в Прусия - на 30 зилбергрошена x 12 пфенига, а в Хановер - на 24 гутегрошена x 12 пфенига, в Мекленбург - на 48 шилинга, в Олденбург - на 72 гроте, в Хесен-Касел - на 360 хелера и тъй нататък. Можем да си представим разнообразието на паричните структури извън Германия.

През XIX век, вече под непосредственото влияние на френската метрология, системите на талера все повече отстъпват пред десетичната система. Макар че след краха на Наполеоновата империя тук-там се правят опити за връщане към миналото, но с въвеждането на десетичната система в Германската империя през 1870-те години в Европа на пръсти могат да се преброят държавите, необновили паричната си система, т.е. незаменили талера с нова монета, изградена върху десетичния принцип. Австро-Унгария извършва това, както си спомняме, чрез въвеждането на флорина още през 1857 г., а Скандинавските държави - чрез въвеждането на кроната през 1872-1875 години.

През 1970 г., т.е. един век по-късно, от общо 142 валути, обслужващи света, разделен на 202 държави и територии, към основния вариант на десетичната монетна система /1 = 100/ се придържат 117 валути в близо 180 земи. От останалите 25 валути повече от половината фактически също спадат към десетичната система, но я практикуват в по-разширени варианти /вж. таблицата на следващата страница/.

Може да прозвучи като куриоз, но през 1970 г. тъкмо десет е броят на държавите, упорито съпротивляващи се на десетичната система и запазващи архаичната структура на Карловия фунт /1:20 x 12/. Това са Англия, Бермудските острови, Гамбия, Гибралтар, Ирландия, Малави, Малта, Нигерия, Родезия и Фолклендските острови.

Освен това, спомен от старо архаично деление срещаме във валутата на Йемен: йеменският риал се дели на 40 букша, подобно на стария турски грош - най-популярната монета в Отоманската империя, владяла по онова време и арабския свят. Турският грош номинално и днес още се дели на 40 пара, обаче е така деградирал, че е не само по-евтин от нашата стотинка, но отдавна вече не е основна турска парична единица. Днес турският грош е = 1/100 част от турската лира.

Както виждаме, победата на десетичната система в целия свят е вън от всяко съмнение. Рублата, приела предизвикателството на талера, макар и принудена да приеме първоначално неговия образ, в края на

ПАРИЧНИ СИСТЕМИ НА НЯКОИ ДЪРЖАВИ ПРЕЗ 1970 г.

№	Държава	Парична единица и подразделенията й
1.	ДР Виетнам	1 донг = 10 хао = 100 су /ксу/
2.	Китай	1 юан = 10 цзяо = 100 фъна
3.	Кувейт	1 динар = 100 дирхема = 1000 филса
4.	Либия	1 фунт = 100 пиастра = 1000 милиема
5.	Египет	1 фунт = 100 пиастра = 1000 милиема
6.	Судан	1 фунт = 100 пиастра = 1000 милиема
7.	Чили	1 ескудо = 100 сентесимо = 1000 милесимо
8.	Бахрейнски острови	1 динар = 1000 филса
9.	Ирак	1 динар = 1000 филса
10.	Кипър	1 фунт = 1000 мили
11.	Заир /бивш. Конго/	1 заире = 100 макута = 10 000 сенжи
12.	Йордания	1 динар=10 дирхама=100 пиастра=1000 филса
13.	Саудитска Арабия	1 риал = 20 кърша = 100 халала
14.	Тунис	1 динар = 1000 милима

краищата подкопава основите му чрез по-прогресивната си структура и го събаря от трона му, без сама да претендира за него. В борбата срещу талера рублата не само устоява, но излиза победител. По каприз на историята, десетичната система, главното оръжие на рублата, едва не довежда до нейната собствена гибел. Преди да се спрем върху този куриоз, ще добавим следните два заключителни акорда към историята на взаимоотношенията между рублата и талера.

В средата на XVIII век, 50 години след емисията на Петровата рубла, на руското правителство се налага да отсече две специални монетни серии по талерната система. Първата е предназначена за Прибалтика. Сечена е през 1756-1757 г. и е съставена от 5 сребърни монетни номинала, наречени "ливонези". Най-големият измежду тях е талер, а останалите са половинка, четвъртинка, 1/24 и 1/48 част от талера. Този талер е малко по-евтин от тогавашната рубла и съответствува на 96 копейки, а останалите "ливонези" възлизат съответно на 48, 24, 4 и 2 копейки. Втората серия, сечена в Кьонигбергския монетен двор /през 1759-1761 г./, а отчасти и в Москва /1761/, вече няма пряка връзка с рублата и се състои от 7 вида сребърни монети за Прусия, окупирана по това време от руските войски. Номиналите на тези монети са от 18, 6, 3 и 1 грош, и 1 солид /шилинг/, а през 1761 г. се отсичат 1/2 гулден и 1 гулден /1/3 от талера/. Такива са последните монети от талерната система, имащи някакво отношение към руското парично стопанство. Интересно е, че върху себе си те носят образа на дъщерята на Петър I - Елисавета I, през чието управление са отсечени. Истинският край на талера в Русия обаче е ознаменуван с опита на император Павел I да замени рублата с талер /"йефимок"/. Тази идея идва на Павел I след Френската революция, когато Франция въвежда метричната система. Нежелаейки да има нищо общо с народа, пратил на ешафода своя крал, реакционерът и поклонник на всичко пруско, Павел замисля да погуби най-ценното в руските пари - тяхната десетична система и да въведе нова монета по образец на пруския талер. Проектът не отива по-далече от няколко пробни монети, известни само на специалистите. Върху тях няма образ на императора, тъй като чипоносият Павел, неможейки да понася недостатъка си дори в огледалото, не желаел да го вижда повторен върху всяка монета и при това в профил. Пробните "йефимки" отиват там, където им се полага - в забележителната колекция на Ермитажа. Тази последна конвулсия на талера в борбата му срещу рублата датира от 1798 г., две години преди изтичане на същия този XVIII век, чието начало започва с приравняването на рублата към талера.

След Лондонското всемирно изложение от 1851 г. за пръв път възниква въпросът за уеднакваяване на мерките и теглилките, а също и на паричното обращение в Европа и Америка върху основата на десетичната система. Той е обсъждан както от правителствата на отделни страни, така и на международни съвещания, където взима участие и Русия. През 1861 г. специална комисия на Руската Академия на науките обсъжда проекта на академик Купфер за въвеждане в Русия на френската система на мерките и теглилките. В този проект се засяга и въпросът за парите: предлага се четворно намаляване на рублата, за да бъде тя приравнена към френския франк. При това изобщо не се споменава исконният десетичен характер на руската парична система. Проектът на Купфер се отхвърля като лекомислен, макар това и да е изразено с необходимата любезност и благопристойност.

Както виждаме, френският франк, заимствувал от рублата най-ценното - десетичния принцип, едва не става, и то двукратно, причина за гибелта ѝ. Устояла обаче на пряката интервенция на талера, рублата устоява и тук. Устоява тя и след Великата октомврийска социалистическа революция, през периода на военния комунизъм, когато въпросът за пълното ѝ премахване е сериозно поставен на дневен ред.

Последната сребърна рубла е отсечена през 1924 г., десетилетие и половина след изчезване на талера от редовното парично обращение /1909 г., Германия/. Тя слиза от икономическата сцена много по-достойно от своя стар съперник; за разлика от талера, сребърната рубла не изчезва, за да бъде заменена с друга монета. Неприспособен към десетичната система, талерът отстъпва място на марката, прекратявайки съществуването си като 16,667-грамова монета с 900/1000 сребро. Последните сребърни рубли - при същата проба - имат тегло 18 грама. Прекратяването на сеченето на тези монети е резултат не на пълното им отменяване, а на други, много по-дълбоки социално-икономически причини. Ето защо, докато талерът е познат днес само на нумизматите, социалистическата преводна рубла е важен икономически лост не само в международната търговия, но и в борбата срещу капитализма.

Инж.Михаил Таков

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА ЗЛАТНИТЕ МОНЕТИ С НАДПИС ΚΟΣΩΝ

При издаването на нумизматичните ръководства, каталози и пр. често се допускат грешки. Те се обясняват преди всичко с това, че авторите са били принудени да боравят с огромен материал, който не във всички случаи е съдържал запазени образци от дадени видове монети. Но освен това в тези ръководства се срещат и случаи, при които фалшиви монети са обявявани за автентични или пък за "неопределими", т.е. такива, чието отсичане не може да се свърже точно с определен владетел или държава и пр. Нерядко по повод на такива трудно определими монети се изказват противоречиви мнения от изтъкнатите нумизматични автори. Пример в това отношение са "загадъчните" златни монети с надпис ΚΟΣΩΝ /обр. 1/, върху чието точно определение са изказвани най-противоречиви мнения, които накратко ще изложим:

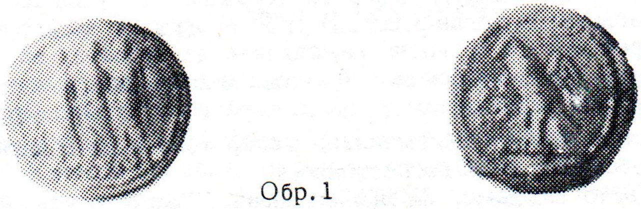

Обр.1

И.Екел /1/ - бащата на нумизматиката е приел, че тези монети са сечени в Тракия и са от съкровището на Полемократия. Според него ΚΟΣΩΝ е името на убития й мъж. Б.Хед /2/ подкрепил мнението на Екел и в първото издание на своя труд "Historia Numorum" ги отнесъл към монетите на царя на Тракия ΚΟΣΩΝ. Във второто издание на това съчинение обаче той сметнал, че те принадлежат на Olbia /върху тях той разчел монограма на Olbia/ /3/.

Г.Лишин /4/ се придържа към мнението на И.Екел и нарича Козона - цар на Тракия.

Т.Мамзен /5/ отначало приел мнението на И.Екел, но впоследствие, опирайки се на нови епиграфски документи, допуска, че името на мъжа на Полемократия било Садала, а не Козон.

Нантейл /6/ смята Козона за един от скифските царе и отнася, подобно на Б.Хед, тези монети към монетите на Олбия.

С.Грозе /7/ издава ауреус с надпис ΚΟΣΩΝ като такъв на скитския цар Козон, но с въпрос. Е.Минс /8/ отхвърля олбийското произхождение на тези монети. Икар /9/ в своя труд, издаден през 1932 г., отнася монетите към Тракия, но също с въпрос. М.Берфелдт /10/ в специалната си статия, посветена на тези монети, смята, че името ΚΟΣΩΝ е на цар на даките. А.В.Орешников /11/ възразява, като изтъква, че находките на тези монети се намират далеко зад пределите на Олбия - в Южно Седмоградско. Гол /12/ се придържа към становището на Берфелдт.

Други изследователи виждали в надписа не лично име, а название на град, секъл ауреуси:

Т.Мионе , 13 отнася тези монети към града на Етрурия Cossec, но по-късно се отказва от своето мнение и ги приписва на град Cossea в Тракия. М.Коен 14 описва в 1857 г. сребърен денар с лице: Libertas , глава на свободата с диадема, надясно. Опако: Брут върви между двама ликтори, долу надпис Brutus . Върху ауреуса с надпис ΚΟΣΩΝ авторът разчел монограма на името Лукиус Брутус. Е. Бабелон 15 при описване на въпросния сребърен денар, заявява, че златните монети с надпис Козон - ΚΟΣΩΝ са сечени в Тракия в гр. Козея - Cossea и че са сходни по тип с римските денари, сечени в Македония. Зелле , 16 смята, че разглежданите монети са сечени в Македония и ги отнася към времето на Брута.

Н.Мушмов 17 отнася монетите с надпис ΚθΣΩΝ към Македония.

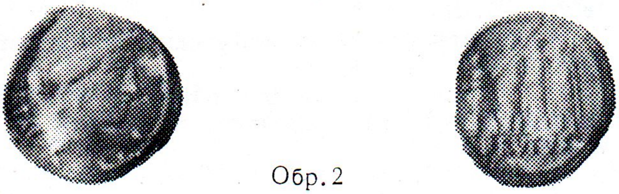

Обр. 2

Преди няколко години съветската нумизматичка Н.П.Розанова 18 се занимала отново с въпроса за златните монети с името Козон. Тя установява, че монограмът в тях не е съкращение на името на гр. Олбия, а на името на Марк Юний Брут обр. 2 . Монетите от злато имат аналогичен образ, както в денарите на Брут. Според Розанова ΚΟΣΩΝ е име на град в Тракия - COSSEA . Следователно, въпросните златни монети, ако и да са намирани досега отвъд Дунава, трябва да се свържат с нумизматиката на Балканския полуостров.

---

1 J. Eckhel - Doctrina numorum veterum, vol. VI Vindobonae 1796, стр. 23
2 B.V. Head - Historia numorum, Oxford 1889, стр. 244
3 B.V. Head - - " - " 1911, стр. 274
4 Collection G.N.Lischine - Beyrouth 1902, стр. 162
5 Th. Mommsen - Histoire de la monnaie romaine, III Paris 1865-1875, стр. 28
6 H.D. Nanteuil - Collection de monnaies grecques, Texte et Atlas, Paris, 1925, стр. 235 таб. XLII 692
7 Fitzwilliam - Museum Catalogue of the Mac Clean collection of Greek coins by S.W.Grose, vol. II Cambridge, University Press, 1926 стр. 200 № 4547 табл. 171.6
8 E.H.Minns - Scythians and Greeks - Cambridge, 1913 489 n 6 "J.cannot agree in assigning to Olbia the coins with ΚΟΣΩΝ " N.H^2/.c.cf. Berlin Beschr., стр. 23
9 Jcard - Identification des monnaies, Paris 1932
10 M. Bahrfeldt - Ueber di Goldmünzen des Daker-Königs ΚθΣΩΝ , Berlin Blätter N.F. 1912 Bd. IV стр. 251, 323, 360 и сл.

11 А.В.Орешников - Екскурсия в област древней нумизматики Черноморского побережия /Монеты царей летов и царей скифов/, Н.С. III М. 1915 стр. 5, 6.

12 Cohl.-Kosson /Kotison/ dak kiraly aranipenzei Num Kozeony XI E vfolyam 1912 Budapest 1912

13 T.E.Mionnet - Discription de médailles antiques grecques et romaines. Paris 1806 - 1808 vol I стр.98 vol II стр. 276 № 445 vol III Planches табл. XV 1233

14 M.Cohen - Description générale des monnaies de la République Romaine commencement appelés medailles consulaires par H.Cohen, Paris-Londres, 1857 стр.174, 175 Junia №42

15 E.Babelon - Description historique et chronologique des monnaies de la République Romaine t II 1886с. 114 №31 стр. 579 №30

16 Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der antiken Münzen, Bd II Berlin 1889 с. 23 таб. II 16

17 Н.Мушмов - Античните монети на Балканския полуостров, София, 1912, с.347, № 5850

18 Н.П.Розанова - О золотых монетах с надписью ΚΟΣΩΝ .Кратки съобщения № 66 на Академията на науките на СССР, 1956 година.

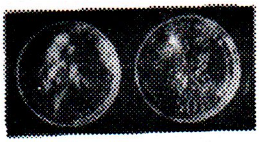

В Полша е отсечена юбилейна сребърна /900:1000/ монета в чест на именития композитор Фредерик Шопен. На лицевата страна е образът на композитора в профил наляво, името и годините на рождението и на смъртта му /1810-1849/. На опаката - държавният герб /полският орел/, годината на отсичането - 1972 и стойността - 50 злоти.

Монетата е 31 мм и тежи 17 грама.

ОТНОВО ЗА ТРАКИЙСКИТЕ МОНЕТИ

Много пъти е изтъквано, че монетите от миналото с техните образи и надписи могат да бъдат използувани като достоверни извори , особено когато липсва или е недостатъчно запазена писмената традиция. Затова и нумизматиката, която се занимава с монетите от миналото, се числи към историческите науки.

Тези качества на монетите е поискал да изтъкне Н. Цонков в статията си "Монетата - подвижен паметник на историята", напечатана във в. "Орбита" бр. 19 от 12 май 1973 г. Авторът е взел за пример монетите, ковани от някои тракийски племена, имената на едни от които са известни, а на други - остават непознати.

За съжаление, авторът се е заел с материя, както ще посочим по-долу, съвсем чужда нему и затова той е написал редица неверни неща за монетите, ковани от няколкото тракийски племена в Югозападна Тракия и вън от нея и по този начин заблуждава неосведомения читател. Той е описал няколко монети, не всички от които са сечени в областта на планината Пангей, но не е споменал нито дума, какво те допринасят за уясняване миналото на тази страна.

Че авторът на статията е лаик в областта на нумизматиката, се вижда от това, че е заел от литературата монети от разни места и времена и ги представя на любознателния читател за тракийски.

Установено е, че монетата като универсално средство за търгуване е въведена в земите на Балканския полуостров едва във втората половина на VI в. пр.н.ера, а Цонков описва като тракийска една монета, кована в Мала Азия през VII в.пр.н.е., и която никога не е била в обращение в Тракия. Това е монетата с изпъкнал и вдлъбнат квадрат /обр. 3 в статията/.

Друга монета, която няма нищо общо с тракийските племена , живели някога около пл.Пангей, е тази /обр. 8 в статията/ с клекнал лъв на едната си страна и образ на крилат глиган върху другата. За тази монета големият френски нумизмат Е. Бабелон пише, че е кована на полуостров Тракийски Херсонес срещу Дарданелите в Мраморно море. По стила на образите, монетата датира от много по-късно време, от когато са сребърните монети на тракийските племена.

Но още по-невярно е писаното от Цонков, че тракийските племена са ковали и монети от електрон /бяло злато/. В рудните залежи на пл.Пангей и Дизорон /Круша пл./ не се е съдържал електрон. Този благороден метал в древността е намиран само в скалите на планината Тмолос в Лидия /Мала Азия/ и в Испания. Ето защо траките не са могли да го употребяват като материал за правене техните монети през VI и V в. пр.н.е.

Монети от електрон са ковали само гръцките градове Кизик, Фокея и Митилен от Йонийското крайбрежие на Мала Азия през периода VII - IV пр. н.ера. Описаната от автора монета с образ на кентавър , отвличащ менада, направена от електрон и тежка 16 грама е фалшификат, приготвен в наше време въз основа на оригиналните монети от сребро /статери/ на тракийското племе орескиите. Тегло 16 грама имат само електроновите монети на Кизик и Фокея.

Съвсем произволно е и твърдението на Цонков, че траките секли монети едновременно с лидийците още през VII в.пр.н.е. По-горе подчертахме, че монетата е била въведена едва в края на VI в.пр.н.е. в Балканския полуостров.

Авторът неправилно нарича монетите на няколкото тракийски племена "примитивни". Това не е вярно. Образите им са гравирани от много добре обучени майстори, които са работели в духа на пластиката на т.н. архаичен стил. Н.Цонков обаче не разбира особеностите на този стил и затова пише, че менадата в представената от него монета държи цвете /обр.1 /.

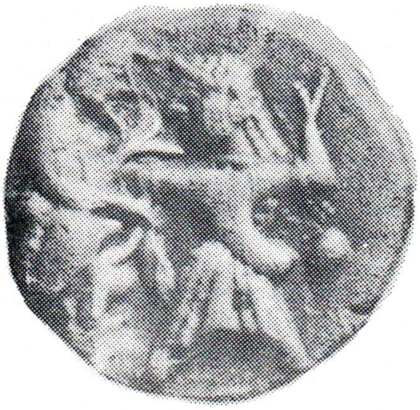

Обр.1

Това всъщност е ръката с разтворени пръсти, предадена от гравьора на монетния печат като разчекнати краища на дланта. В по-късните емисии на същия тип сребърни монети /от V в.пр.н.е./, ръката се представя с пет пръсти и т.н.

Авторът, който описва като тракийски чужди монети, понеже не е запознат добре с античната нумизматика на Тракия, не е описал в статията си най-забележителната тракийска монета от втората половина на VI в.пр.н.ера /тук обр. 2/. Това са прочутите декадрахми от сребро, тежки над 40 грама едната, ковани от тракийското племе дерони, локализирано при Дойранското езеро. Образите и в нея са третирани в духа на архаичния стил, който виждаме и в съвременната им релефна пластика.

Преди доста години бе намерено случайно едно съкровище с 10 декадрахми на деронците при с.Величково, Пазарджишко. Това съкровище е гордостта на нумизматичната сбирка при Народния археологически музей в София /обр. 2/.

Съкровището е важно свидетелство за ролята на тези изящни монети на паричния пазар във вътрешността на Тракия през VI в.пр.н.ера. Статерите на анонимното племе с образите на силен, отвличащ менада, ковани в големи количества, както показват находките, са изпълнявали същата роля на местна валута във вътрешността на Балканския полуостров.

Намерените при с.Величково декадрахми на деронците са важни и в друго отношение. Те служат за сравняване и отделяне на разпространяваните от търговци в Западна Европа фалшификати, направени по подобия на оригинални монети на деронците. Такива изобретения на съвременни фалшификатори са сребърните монети с тегло 28 г и бинадписи с имената на ореските, едоните /в статията обр. 6 и 7/, бизалтите, един измислен тракийски цар Гета и др. Екземпляри от въпросните "монети" досега не са намерени в земите, обитавани от траките, тъй като никога не са съществували в древността.

Обр. 2

Монетите на тракийските племена не са стоели във връзка с религиозния /Цонков пише "духовния"/ им живот, а са били предназначени, както всички монети, за практически цели да улесняват като удобен медиум търговията в източната половина на Балканския полуостров.

От направения преглед на статията на Н. Цонков се вижда, че тя не дава достоверни сведения за монетите на траките от ранния период на тяхната история.

"Нумизматика"

НЕТОЧНО И НЕПЪЛНО

Списание "Нумизматика" се приема от читателите като компетентно и меродавно в тази област списание. Ето защо буди недоумение публикуването на статии от рода на "Нумизматика и олимпиади" - кн. 3 от 1972 г. от Васил Сл. Василев. Ако колекционер реши да прави такава тематична колекция и се базира на автора, ще остане излъган - ще му бъде невъзможно да намери някои от "описаните" монети, а неверните и неточни данни за други - ще го подведат.

Но по-конкретно:

На автора не му е известно, че има две емисии олимпийски финландски монети, затова твърди, че те са започнати да се секат през 1951 и се пускат в обращение през 1952 г. Истината е, че първата емисия е отсечена през 1951 г. в 18 500 бройки, а втората - през 1952 г. - 586 500.

Неточности са допуснати и за японските олимпийски монети. Монетите от 100 и 1000 йени имат различен метален състав /и то не с 10 % цинк, както сочи авторът/, а:

1000 йени имат 925:75 сребро и мед;
100 йени - 600:300:100 - сребро, мед и цинк /Токио/;
100 йени - 750:250 мед и никел /Сапоро/.

Освен това са отсечени не 30 000 броя монети за зимните олимпийски игри в Сапоро, а 30 000 000 екземпляра.

Фужейра е пуснала за олимпиадата в Мюнхен 50 риала златни и 5 риала сребърни монети, /а не златни и сребърни от 5 риала/.

Гвинея е пуснала през 1969 г. 5000 фр. златни и 500 фр. сребърни, а през 1970 г. - само сребърни от 500 фр. /а не две емисии п 5000 фр./.

Най-неточно е описанието на олимпийските монети на ГФР з олимпиадата в Мюнхен през 1972 г. В действителност са пуснати шес различни по сюжети емисии по 4 монети, отсечени в четирите монетни двора на ГФР и носят техните буквени инициали и нито една от тях не носи описаните в статията сюжети. Мотивите са:

На опаката страна и на шестте монети - гербът на ГФР - разперен орел, стилизиран, еднакъв за първите две и различен за останалите четири емисии, надпис "Германска федерална република" и стойност 10 г.марки.

На лицевата страна - сюжетите са различни:

I серия 1969 г. - спиралата на щастието /символ на Мюнхенската олимпиада/, наоколо надпис "Х олимпийски игри в Германия 1972

II серия - 1970 г. - отрязък от петте олимпийски кръга и надпис "Олимпийски игри 1972 г. в Мюнхен";

III серия - 1971 г. - клекнали младеж и девойка, спортисти, наоколо - надпис като II емисия;

IV серия - 1972 г. - олимпийският стадион и спортният комплекс в Мюнхен, надпис на пет реда "Олимпийски игри Мюнхен 26.8.-10.9.1972 г.";

V серия - 1972 г. - сюжет като на първата серия, но вместо "Германия" е променено "в Мюнхен";

VI серия - 1972 г. - спиралата на щастието - символ на игрите в Мюнхен, под него - олимпийски огън и петте кръга, надпис - като във втората и третата серия.

Трябва да се изтъкне също, че първата серия с текст "Олимпийски игри в Германия" стана причина за дипломатически протест от страна на ГДР и именно това наложи промяната на текста, т.е. пускането на петата серия.

И още нещо - сеченето на олимпийските монети не започва в по-ново време с монетите на Финландия, а още в древността.

Георги Янакиев,
Варна

Проф. Тодор Герасимов

СЪКРОВИЩЕТО ЗЛАТНИ МОНЕТИ ОТ XVI-XIX в , НАМЕРЕНО В ЛОВЕЧ

Хората винаги са се чувствували несигурни по отношение на притежаваните от тях по-ценни предмети и пари и затова, за да ги запазят, са прибягвали до най-различни начини за съхранението им в жилищата си или извън тях. Най-често при обществени бедствия - нашествия, войни, епидемии и пр. всеки е гледал набързо да скрие имането си с мисълта да го прибере, след като заплахата е вече преминала. Случвало се е обаче така укритото имане не винаги да е било намирано, поради заличаване на поставения знак, собственикът му е загивал по време на бедствието, или пък не е могъл по разни причини да се върне у дома си. Такива парични имущества оставали в земята в продължение на векове и само случайността ги поставяла отново пред погледа на хората.

Подобни съкровища от монети се явяват като важен извор за проучване различни страни на живота в по-далечното и близко минало.

Едно такова съкровище бе открито случайно в края на м. юни т.г. в Ловеч. То е било открито при правене на изкоп за къща на дълбочина около 30 см в земята. Собственикът му в някакъв момент на опасност го е поставил в три металически кутии с цилиндрична форма. Съкровището съдържа 1364 броя златни монети на западноевропейски и османски владетели от XVI-XIX в. Между тях има и няколко златни солиди на къснoримските императори - Хонорий /393-423/ и Теодосий /379-395/.

Всички монети са с много добре запазена повърхност. Известен брой от турските монети са пробити. Това показва, че те преди са стояли на женска огърлица.

Големият брой златни монети показва, че техният собственик е бил един много заможен жител на Ловеч, несъмнено - търговец, който е могъл да събира и отдели настрана голямо количество златни монети. Съдържанието на съкровището се състои, както споменах, от два вида монети: западноевропейски и турски. Западноевропейските са на Венеция, Белгийската конфедерация и Австрия, а турските - на султани, царували от XVI до XIX векове.

От турските монети най-много са тези на султан Махмуд II /1808-1839/. Има и златни монети от Абдул Меджид /1839-1861/. Те служат като указание, че съкровището е укрито по време на турските издевателства вероятно през Априлското въстание в 1876 г., когато настъпили тежки и несигурни дни за българското население/.

Както отбелязахме, в съкровището са попаднали и няколко златни монети на римските императори от IV и V в. от н.е. Тяхното присъствие между късните западноевропейски и османски монети е лесно обяснимо. То показва, че и през време на османското владичество, както и в ново време, в нашите земи са били откривани златни римски монети. Възможно е те да са били употребявани в търговията не като антични монети, а като платежно златно средство на грам и карат.

Както и да е - тези монети са попаднали в ръцете на собственика на съкровището и той, поради голямата им парична стойност, ги е запазил и ги е укрил заедно с другите монети от злато. С други думи, в съкровището от Ловеч са представени златни монети, ковани и циркулирали в продължение на няколко века.

Златните монети /дукати/ на република Венеция са от един тип. На лицевата им страна е представен дожът /председателят/ на Венеция, коленичил пред св.Марко /покровител на Венеция/, който му подава знаме - знакът на властта. Върху опакото е представен Исус Христос, прав насреща в овално сияние от звезди /поради което тази фигура прилича на бадем и от там - народното им наименование - "бадемлии"/. Златните монети на Белгийската конфедерация имат на предната си страна образ на рицар, а върху опаката - правоъгълна рамка с надпис на латински. Монетите на австрийските владетели имат бюст на лицето си, а върху опакото - герб. При по-внимателното проучване на съдържанието на съкровището несъмнено ще се отделят монети и на други владетели от същото време.

Благодарение на високото гражданско съзнание на намервача - Радой Добрев от Ловеч, ние имаме един от редките случаи у нас да се запази в цялостен вид съдържанието на съкровището от златни монети. По този начин при бъдещите проучвания ще се направят редица ценни наблюдения и изводи както за икономиката в нашите земи през периода XVI-XIX в., така и в чисто нумизматично отношение.

Такива значителни по съдържанието си съкровища от златни западноевропейски и османски монети са намирани в нашите земи и друг път, но те не са стигали до знанието на специалистите. Едно подобно съкровище със златни европейски и османски монети е било открито преди няколко години в Добруджа. От него обаче можа да се спаси за науката само незначителна част. Останалите бяха разграбени. На този фон още по-добре изпъква благородната, патриотична проява на ловешкия работник Радой Добрев.

Иван Върбанов

ИСПАНСКИ СРЕБЪРНИ МОНЕТИ, НАМИРАНИ У НАС

Западноевропейските страни оставили за дълги години в пълна икономическа изолация турските нашественици в Югоизточна Европа. От една страна, това било политически бойкот на дивите азиатски завоеватели, които не скривали апетитите си за разширение на завзетите земи на запад. Но от друга - самите османлии установили в завзетите земи затворено феодално стопанство. Така се прекъснали установените още в средновековието търговски връзки между Втората българска държава и активните търговски центрове на Западна и Средна Европа.

Франция първа от европейските страни успяла да проникне икономически в пределите на Турция. Но за окончателното разчупване на икономическата изолация голяма роля изиграли и честите войни, водени между Турция и Австрия.

Достатъчно било да се даде възможност за стопанско проникване и мощният икономически вакуум в пределите на Турция отворил широко пътя на западноевропейските търговци. Остра била нуждата от колониални и манифактурни стоки, а произведените от селското стопанство суровини и дребните стоки от развитието на занаятите търсели външен пазар. Заедно с това се отворил отново и пътят на монетите на много западноевропейски страни. Те се наложили на пазара, конкурирайки домашните турски монети. Явлението било напълно закономерно. Поради икономическата си изостаналост, Турция секла парите си от долнокачествено сребро, нещо, което лесно се установило както от българските, така и от западноевропейските търговци. Икономическият упадък на Турция през XVII и следващите векове още повече допринесло за това.

Днешните находки свидетелствуват, че в началото на икономическото проникване в Балканския полуостров широко циркулирали две сребърни монети от Запада. Това са сребърните монети /талери/ на Холандия и на Испания.

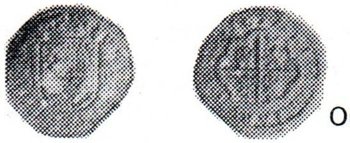
Обр. 1

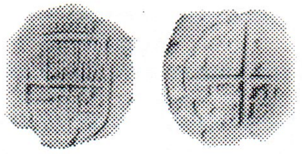
Обр. 3

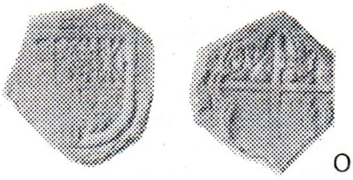
Обр. 2

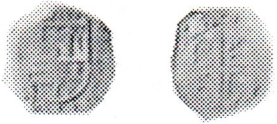
Обр. 4

Трябва предварително да подчертаем, че въпреки наличието на испанските монети, самата Испания е една от редките европейски страни, които пряко не участвували в стокообмена с Турция. Нейните монети се използували от английски търговци за плащане на суровините, купувани от Турция. Това пък ни обяснява, че въпреки активните търговски връзки по онова време с Англия, у нас не са намирани английски монети от XVII и XVIII в.

От нашите земи търговците са изнасяли памук, коприна /пашкули/, тютюн, жито и пр., които са били заплащани със сребърниците на Испания. Ето защо у нас биват намирани големи и малки съкровища от тях. Тези парични знаци на далечна Испания са от два вида. Единият е с тънка пластина /ядро/ с кръгла периферия /обр. 1/, а другите се отличават с дебелото си ядро и с многоъгълната си форма /обр. 2, 3 и 4/. Те обаче имат от двете си страни едни и същи типове. Върху лицевата им страна е изобразен кралският герб - щит със сложни хералдически елементи и над него - корона. Наоколо е разположен надпис на латински език: PHILIPPVS IIII D.G. В околовръст е гравирана рамка от перли.

Върху опакото е държавният герб на Испания - осемкуполна затворена кръгова сфера /щит/, разделена от кръст на четири еднакви полета. В горните две са символите на двете главни испански провинции на Испания - Кастилия /крепост с три кули/ и Арагония /изправен на задните си крака лъв с корона на главата, обърнат наляво/. Двата символа са повторени в долните две полета, но в обратен ред /в ляво-лъвът, а в дясно - крепостта с трите кули/. Наоколо е изписана годината на отсичането на монетите /1622/ и продължението на надписа от лицевата страна: HISPANIARVM REX. Целият надпис на български значи: Филип IV, крал на испанците.

Испанските сребърни монети са от няколко номинала: талер /8 реала/, тежки 27-26 г; половин талер /4 реала/, тежки 14-12 г и четвърт талер /2 реала/ с тегло 7-6,30 г. Стойността е означена върху лицевата страна на монетите, посредством цифрен знак - VIII /8 реала/, IIII /4 реала/, II /2 реала/ и т.н.

След завладяването на Америка испанците използували богатите сребърни залежи в Мексико и Перу за коване на монети. Били организирани 11 монетарници в Мексико, които произвеждали големи количества сребърни монети. Естествено, те били пренасяни в Европа.

Отсечените в Мексико сребърни испански монети се отличават с многоъгълното си ядро /вж. обр.2-4/. Поради това, че сплавта, от която са ковани, е била от висока проба, те са били търсени като изгодно търговско платежно средство. Някои от западните европейски страни пък ги претопявали и ги използували като основен материал за коване на своите пари.

У нас са циркулирали испански сребърни монети, сечени от испанските владетели Фердинанд и Изабела /1474-1516/, Филип III /1598-1621/ и Филип IV /1621-1665/.

Интересно е да се знае как се е оформил испанският държавен герб, какви исторически събития са наложили символите, съчетани в него, които впоследствие са изобразени на опаката страна на тези монети.

През 711-718 г. Пиринейският полуостров бил завзет от арабите /по-точно - от араби и бербери, получили впоследствие общото наименование - мothoври/, които образували емират /929 г./, а после и халифат. Испанският народ повел борба за освобождението си още в VIII в., която продължила до успешния си край - XII в. Решителна роля в тази борба изиграло обединението на двете испански кралства - Кастилия и Леон. Това обединение било отразено на испанския кралски флаг. На неговото поле, разделено от кръст на четири части, са изобразени три златни кули върху червен фон и пурпурни лъвове - върху бял фон. Кулите символизирали замъците Кастело, от които произлиза впоследствие и името на кралството Кастилия /днес - провинция Кастилия/. С името на другото кралство - Леон /днешна провинция Арагония/ са свързани лъвовете.

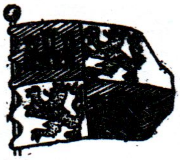

Кралския флаг на Испания

Успешният край на освободителната борба окончателно укрепил този кралски флаг. Той се запазил дори и след идването на Бурбоните през XVIII в., които наложили само характерния бял цвят на своята династия за общ фон, но основните фигури - четирите полета с кулите и лъвовете останали в емблемата. Естествено, още от самото начало тези символи като държавен знак били изобразявани и върху сечените от испанските крале монети.

- През последните месеци в ГФР били забелязани да циркулират много фалшиви долари. След като четири седмици стотици полицаи били ангажирани да дирят фалшификаторите, в една разкошна вила край Кьолн била заловена една банда с 6,5 милиона фалшиви долари.

- Полицията арестувала в град Глазгоу - Англия някой си Филип Уорд, у когото били намерени фалшиви пари. Проведеното следствие довело до ... театъра в американския град Хартфорд. Директорът на театъра обяснил, че било решено да се постави пиеса за ограбване на банка. Необходими били много пари, които да приличат на истински. За успех на постановката директорът поръчал фалшиви пари за 40 хиляди лири. Полицията иззела от съставителя на реквизита печата и останалите банкноти, които наистина приличали на истински.

МОНЕТИТЕ НА ИВАН АСЕН II
И ВЕНЕЦИАНСКОТО ВЛИЯНИЕ

В кн. 3/1972 г. на сп. "Нумизматика" две статии застъпват въпроса на българските средновековни монети. Първата от тях е озаглавена "За българските средновековни монети" на проф. Тодор Герасимов, а другата - "Някои монети на република Венеция, разпространени у нас" - на Иван Върбанов. В тези статии са дадени многобройни сведения за монетите на Втората българска държава, като между другото се отбелязва и венецианското влияние при сеченето на някои от тях. Във връзка с това Иван Върбанов, в своята статия се спира нашироко, изтъквайки търговската мощ и влияние на аристократичната република Венеция по цялото Средиземноморие, Черноморието и Балканския полуостров, съответно и у нас.

Към този факт има голям интерес, поради отражението му не само в икономическото развитие на страната ни тогава, но и върху нашето монетосечене. Ще се помъча да допълня и разширя изнесените в цитираните статии данни.

Безспорно е, че това явление се обяснява с широките търговски връзки между Венеция и България. Но на какво се основават тези отношения и какви размери са взели те, за да се отразят така действено на изображението на първите среднобългарски монети?

Преди всичко ще трябва да изтъкнем, че приятелските връзки между България и Венеция възникват още през първите десетилетия на XIII в. Те се развиват постепенно и все по-интензивно, като достигнали своя апогей през годините на следното столетие.

При тези търговски връзки наред с името на Венеция твърде настойчиво се преплита и изпъква името на града-република Дубровник /Рагуза/, макар да се е намирал по него време под върховната власт на Венеция.

Известно е, че през 1230 г. Ив. Асен II дава на Дубровник нарочна грамота, с която разрешава на неговите търговци да поддържат свободни връзки с България. Нека не се забравя, че при Ив. Асен II границите на българската държава достигали бреговете на Адриатическо море и с това близостта с Дубровник била налице. И тъй като Дубровник в своите търговски отношения е употребявал всепризнатите и широко познати сред населението венециански монети, то и българският владетел при решението си да сече собствени пари, за образец е използуват изобразителния тип на венецианските. В своята работа гравьорът на тези наши монети се е задоволил даже да замени само латинската легенда на венецианските с кирилица.

При такова положение естествено е, че важна икономическа роля играела столицата Търново. Градът вече е бил населяван и от много чужденци, повечето от тях търговци, с големи връзки извън границата на страната. В търговията си те използували няколко централни пътища: от Търново за Видин и Влашко, от Търново на изток - към Варна и Добруджа, а третият водел през Стара планина за Пловдив и оттам за Мосемврия /дн. Несебър/. Друг път е бил и този, минаващ през югозападния край на България за Адриатическо море и Дубровник.

По времето на малолетния Михаил II Асен /1246-1256/, през м. юни 1253 г., се сключва нов договор с Дубровник, в който става дума и за свободна търговия на дубровчани по нашите земи. При това положение търговията на Венеция и чрез града-република Дубровник нараства и се развива все повече и повече. След падането на България под чуждо иго, за известно време не може да става дума за търговия на дубровчани с нас. Трябвало е да минат десетилетия, за да възникне тя отново и да даде освен това и своето политическо влияние.

Още през първите три десетилетия на следващия XIV в., при Тодор Светослав /1300-1321/ и видинския деспот Михаил Шишман /деспот откъм 1313 г., а български цар - 1323-1330/, търговията на България с Венеция и Дубровник продължавала все по-успешно. Този път името на Венеция се очертава на преден план, тъй като венецианските кораби вече акустирали по българските черноморски пристанища, за да доставят и товарят стоки. При тези обстоятелства, през 1352 г. Иван Александър /1331-1371/, сключва нов търговски договор с Венеция, в който са посочени привилегиите, дадени на венецианските търговци. Във връзка с това ще трябва да отбележим, че през същата година консул на Венеция във Варна е бил Марко Леонардо - Венециано. От едно писмо на Ив.Александър до венецианския дож Андреа Дандоло /1343 - 1354/, ясно проличават не само приятелските отношения на България с Венеция, но и широките им търговски връзки. При Иван Срацимир/1371-1396/, са били установени връзки и с големия по това време и близък до Видин търговски център гр.Брашов - в Трансилвания. За тази цел Ив.Срацимир дал на брашовските управници писмо-грамота, с която им разрешава свободно да търгуват в страната.

Ето как всички тези договори на български владетели от XIII и XIV в. обясняват статута на присъствието и разменната сила на венецианските монети по нашите земи и влиянието, което съшевременно те оказали при коването на първите наши монети и техния разменен паритет.

Тук му е мястото да изтъкнем още и търговските връзки на България с вековната конкурентка на Венеция - Генуезката република. Търговията на генуезци със североизточния край на България датира още откъм XIII в. За генуезки търговци, установени във Варна се споменава обаче документално едва през 1317 г. Известно е, че на 27 май 1387 г. добруджанският деспот Иванко /син на Добротица/, чрез своите пратеници Коста и Йолпан, подписва политически и търговски договор с подеста в Пера /Цариград/ на Генуезката република, която по това време монополизирала търговията с черноморските градове. В казания договор се дават редица привилегии на спиращите генуезки кораби в българските черноморски пристанища, както и на търговците - поданици на Генуезката република. При това положение, в търговските отношения с този край на България, са служели монетите, употребявани и признати от въпросната република.

Д-р Стр. Б. Иванов

СИСТЕМИТЕ ЗА ОЗНАЧАВАНЕ СЪСТАВА НА БЛАГОРОДНИТЕ МЕТАЛИ В МОНЕТИТЕ

Процентът на благородния метал в сплавта, от която са направени монетите /както и на предметите, предназначени за украса - пръстени, гривни, брошки и др./ се нарича проба.

В световната практика са известни няколко системи за означаване на пробата на благородния метал: метрична, золотникова, каратна и лотова. Първите две се отнасят за златните и сребърните сплави, каратната система - за златото и лотовата - за среброто.

В настоящия момент най-широко приложение намира метричната система. Доста често се среща и каратната, докато останалите две - золотниковата и лотовата са вече изоставени.

При метричната система съдържанието на благородния метал в сплавта се изразява в проценти, т.е. изразява се процентното съдържание на златото и среброто в сплавта. Или с други думи на 1000 грама сплав колко е теглото на чистото злато или чистото сребро и колко е теглото на лигатурата /медта/. Отсечените у нас сребърни и златни монети от 1965-73 г. имат съдържание 900 на хиляда благороден метал, т.е. на 1000 грама сплав 900 грама са чисто злато /или чисто сребро/ и 100 грама - мед.

При каратната система /създадена само за златните сплави/чистото злато се определя на 24 карата. Тогава златна сплав от 18 карата означава 18 тегловни части - чисто злато и 6 тегловни части - лигатура; при 22 карата 2 тегловни части са лигатура и 22 - злато и т.н.

Золотниковата система за първи път е приложена по времето на Петър I през 1711 г. за среброто и малко по-късно /през 1733 г./ за златото. Последните монети, които са сечени по золотниковата система, са 50 коп. 1927 г. През 1927 г. СССР преминава към метричната система за определяне пробата на благородните метали.

Според золотниковата система чистото злато и сребро се определят като 96 проба. Така, проба 72 означава, че в сплавта 72 тегловни части са чисто злато /или сребро/ и 24 части са лигатура /мед/. Като официални проби в Русия са били възприети за златото 56, 72, 82, 92 и 94 проби /които по метричната система отговарят съответно на 583, 750, 854, 958 и 980 на хиляда. За среброто като официални проби са били възприети 84, 88, 91 и 95 проби /съответно по метричната система 813, 875, 905 и 990 на хиляда/.

Лотовата система за означаване състава на среброто е била прилагана широко в Европа през средните векове и в по-ново време. Особено застъпена е била в Австроунгарската империя. Тази система има 16 степени. Чистото сребро се определя като 16 лота. При сплав 14 лота, 14 тегловни части са чисто сребро и 2 части лигатура. /По лотовата система 14 лота отговаря на 850 на хиляда по метричната система/.

Съотношението на системите за обозначение пробата на благородните метали

Проби за златото			Проби за среброто		
каратна	золотникова	метрична	метрична	золотникова	каратна
24	96	1000	1000	96	16
23	92	958,5	937,5	90	15
22	88	916,6	875	84	14
21	84	875	812,5	78	13
20	80	833,3	750	72	12
19	76	791	687,5	66	11
18	72	750	625	60	10
17	68	708,3	562,5	54	9
16	64	666,6	500	48	8
15	60	625	437,5	42	7
14	56	583,3	375	36	6
13	52	541,6	312,5	30	5
12	48	500	250	24	4
11	44	458,3	187,5	18	3
10	40	416,6	125	12	2
9	36	375	62,5	6	1
8	32	333,3			
7	28	291,6			
6	24	250			
5	20	208,3			
4	16	166,6			
3	12	125			
2	8	83,3			
1	4	41,6			

Пробата на златото при някои златни турски монети до Махмуд II се определяха и гарантираха чрез поставянето на едно клеймо - малка корона, в долния край на която има поставен един от знаците A_1, A_2, A_3 A_4, A_5, които означават съответно 22, 20, 18, 14 и 8 карата.

При лотовата система съществуват и поделения на лота: 1 лот = 4 квинтела = 18 фен. Тъй като един лот по метричната система отговаря на 62,5 %, следва да се направи извод, че 1 квинтел отговаря на 15,6 о/оо, а 1 фен. на 3,9 ^{o}/оо. Тези постановки ни дават възможност лесно да определим съдържанието на среброто в монетите, когато последното е дадено в лотове. Така от таблицата може да се разбере, че сечените от Леополд I сребърни монети /талери/ на базата 14 лота имат съдържание на среброто 875 ^{o}/оо, а тези, сечени на базата 14 лота и 1 квинтел - 890,6 ^{o}/оо, или закръглено 891 ^{o}/оо . Или можем да определим, че сечените от същия император 15-кройцерови монети на базата 9 лота отговарят на 562,5 ^{o}/оо /закръглено 563 ^{o}/оо/, а тези от 3 кройцера /1 грош/, сечени на базата 6 лота, 2 квинтела и 2 фен, отговарят на 414 ^{o}/оо съдържание на среброто в сплавта.

Трябва да се поясни, че освен като единица за установяване пробата на среброто, лотът съществува като тегловна единица. Като тегловна единица лотът е 1/2 от унцията /която е равна на 27,28 грама/.

1 золотник като теглова единица /мерка/ представлява 4.266 г чисто злато или сребро. Предполага се, че золотникът произлиза от златника на Киевска Русс /10-11 в./, който е имал същото тегло и се е равнявал приблизително на един византийски солидус.

При някои руски сребърни монети след 1797 г. на обратната страна на монетата има надпис: "Чистого серебро 4 золотника, 21 доля". Това означава, че чистото сребро в монетата е 4 х 4.266 г = 17,064 г и 21 части/от 96/ имат тегло 0,913 г или общо 17,977 г /1 доля = 0,0444 г чисто сребро/ или общо около 18 грама. При тегло на монетата 20 грама, 18 грама е чисто сребро и 2 грама лигатура /мед/, което представлява 10 %, или по метричната система 900 на хиляда чист метал и 100 на хиляда мед.

След 1810 г. върху сребърните монети се означава лигатурното тегло, а от 1866 г. съставът на чистото сребро се бележи в проценти.

Смята се, че золотникът е 1/48 част от гривната /204 г/ или 1/96 от каролингския фунт /408 г/.

Трябва да се има предвид, че в различните страни и през различните исторически периоди една тегловна единица е имала различно тегло. Това важи не само за лота и марката, но и за фунта /либрата/, мината и таланта. Последните са основа на една или друга монетни системи и база за сечене на монетите в различните страни.

Адреси за размяна

СССР
Тернополь 2, УССР, ул. Рабочая 3
Глухому В.Д.

Литовска ССР, г.Плунге,
ул.Комяунимо 49-2
Владас Лапинкас

СССР 454080
Челябинск 80, аб.я.13
Кишкину Александру Дмитриевичу

Организационен живот

● По покана от страна на нумизматичната секция при филателното дружество в Габрово, на 11 май 1973 г. проф. Тодор Герасимов изнесе при голям интерес лекция с прожекции на тема "Средновековните монети, сечени и циркулирали в България".

След лекцията се състоя събеседване с членове на Нумизматичната секция, които зададоха редица въпроси във връзка с тяхната събирателска дейност, нумизматичната литература, необходима за разширяване знанията им в областта на древната и съвременна нумизматика.

Секцията в Габрово, която наброява вече към 130 членове, води активен живот. Редовно веднаж седмично се провеждат срещи. На тях се разискват различни въпроси от областта на нумизматиката, урежда се размяна. Често присъствуват и колекционери от съседните селища, които показват монети, намирани в техния край. Тези монети стават предмет на обсъждане.

Секцията подготвя изложба с материали от сбирките на своите членове. С този почин ще се пропагандира нумизматиката пред гражданите на Габрово и ще покажат постиженията на колекционерите в този град.

● Една от основните задачи, които си постави новото нумизматично дружество "Средец" в София, бе провеждането на широка просветна програма за популяризирането на изключителното нумизматично богатство на нашата страна и за възпитанието на своите членове и гражданството в патриотичното му опазване. Именно, в изпълнение на тази програма дружеството проведе открито просветно събрание на 29 юни т.г. в салона на Комитета за изкуство и култура в столицата. Председателят на дружеството доц. Марин Михов говори на тема "Културно наследство и колекционерство". Дълбокото познаване на материята и отличната ерудиция му позволиха да изнесе една интересна беседа, която събуди жив интерес у слушателите.

На събранието присъствуваха членове на дружеството, научни работници, колекционери и граждани. Тук бе и председателят на Съюза на българските филателисти проф.инж. Стоичко Христов и членове на ИБ на ЦС на СБФ.

НУМИЗМАТИКА

орган на Съюза на българските филателисти

Излиза четири пъти годишно - всяко тримесечие

Годишен абонамент - 1.20 лв., единична цена - 0,30 лв.

267
+456
723

Част от съкровището от златни монети.
(виж. стр. 31)

21009